БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген.

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч. декабрь 3 | ВОСКРЕСЕНЬЕ № 284 (6920) | Өртээ 2 көп.

СОВЕТТИҢ даяныр күжү

Николай Алексеевич Беляшов— Кызылдың харылзаа белдириниң начальниги, хоорай Совединиң депутады. Ол харылзааның ажыл-херектеринден аңгыда, соңгукчуларның амыдыралчы айтырыгларын шиитпирлээр, чагыгларын күүседир депутат хүлээлгелиг. Округтуң соңгукчулары ажыктыг арга-сүме алыр база өске-даа улуг, биче айтырыгларны шиитпирледип алыр дээш Николай Алексеевич Беляшовка улуг идегел-биле кээп турарлар. Ол, соңгукчуларның мурнунга улуг харысалганы медереп билбишаан, оларның дилег, билдириишкиннерин кичээнгейге ап, сагыш човаачал чоруун көргүзүп турар. Дыка хөй соңгукчулар боттарының хуу-даа, хөй-ниити-даа ужур-дузалыг айтырыгларының талазы-биле депутадындан боттуг дузаны алган.

Эш Н. А. Беляшов хоорайда № 12 депутат бөлүүнүң удуртукчузу. Ол бөлүкте хоорай Совединиң 9 депутады бар. Депутат бөлүүнүң планын ёзугаар округ бүрүзүнде квартал комитеттерин тургускан, депутаттарның соңгукчуларны хүлээп алырының хүн, шагын округтарда доктаадып чурумчуткан. Хоорай Совединиң сессиязы болуп эрткен санында-ла ооң шиитпирлерин соңгукчуларга таныштырып, ону күүседир хемчеглерни организастап турар. Бөлүктүң кежигүннери соңгукчуларга боттарының отчёттарын чылдың баштайгы чартыында шупту берген. Олар боттарының округтарынга часкы, күскү ыяш олуртулгазын болгаш чаагайжыдылганы организастап, ол ажылга чонну, бүгү хөй-ниитини калбаа-биле киириштирген. Депутаттар Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга СЭКП ТК-ның Тезистерин соңгукчулар ортузунга калбаа-биле тайылбырлаап, таныштырган. Кудумчуларны, тротуарларны, кажаа-херимни бүрүн-бүдүн, арыг-шевер тургузар, хөй-ниитиниң корум-чурумун, кудумчу шимчээшкининиң чурумун сагыыр дугайында болгаш өске-даа амыдыралчы темаларга таныдылга, беседаларны план ёзугаар чорудуп келген.

Бии-Хем районнуң Аржаан көдээ Совединиң депутаттары ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээр талазы-биле улуг организакчы ажылды чорудуп турар. «Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ болгаш суур Советтериниң ажылын экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын бо чылдың мартта соңгуткан Советтиң бирги сессиязынга таныжкаш, хамыктың мурнунда организас-массалыг ажылды экижидеринден эгелеп, Советтиң ажылын эде органистаан.

Мурнунда Аржаан көдээ Советтиң сессияларын чогуур хуусааларында чыылдырбайн, ону хажыдып келген. Ам Совет ындыг байдалдан бүрүн уштунган. Депутаттар соңгукчулар-биле ужуражып, отчёттарын кылып, Советтиң болгаш ооң күүскомунуң база үстүкү органнарның шиитпирлерин, соңгукчуларның чагыгларын күүседиринче чонну мобилизастап турарлар. Көдээ Советтиң күүскомунуң ажылының дугайында отчёттарны бүгү суурларга, ферма болгаш бригада бүрүзүнге күүском кежигүннери кылгылаан. Ук отчёттар бедик деңнелге эрткилээн. Советтиң доктаамал комиссиялары, депутаттарга баштаткан хөй-ниити организациялары, ылаңгыя депутаттар бөлүктери көдээ Советтиң болгаш ооң күүскомунуң ёзулуг даяныр күжү, дайынчы дузалакчылары апарган.

Бо бүгү боттуг ажылдың үре-түңнелдери Советтиң ажыл-агый амыдыралында илези-биле көстүп келген. «Өөк» совхозтуң болгаш «Хадың» колхозтуң ажыл-ишчилери бо чылын элбек дүжүттү өстүргеш, тараа садарының күрүне чагыын пландан ыракта ажыр күүсеткен. «Хадың» колхоз күрүнеге эът, дүк, сүт садар планын шагда-ла ажыр күүседипкен. Улуг Октябрьның бежен чыл оюнга алдаржыткан социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседип тургаш, Советтиң ажыл-ишчилери Хадың, Чкаловка суурларда клубтарны, фермаларда кызыл-булуңнарны, совхоз төвүнде ийи каът ортумак школаны, 10 аал ишти чурттаар бажыңны туткан. Тарлагда бедүүн спорт шөлүн кылган. Аржаан суурда тарымал паркты өстүрген, ийи кол кудумчуну дескилеп чаагайжыткан, малчыннарга элээн каш бажыңнарны тудуп, эргилерин септээн.

Көдээ күүскомнуң даргазы М. О. Бичии-Уруг, депутаттар И. П. Ахмова, З. И. Даржаа, К. К. Сердикова, Хадыңда депутаттар бөлүүнүң удуртукчузу П. К. Айыжы, доктаамал комиссиялар даргалары М. Г. Диханова, С. А. Күскежик, А. Т. Тонгашкуров болгаш оон-даа өскелер хамык ужур билдилиг удуртулгада, боттуг организакчы ажылда деп партийжи принциптиң үлегер-чижээ болуп турарлар.

Республиканың Эрги-Барлык, Элегес, Шуй, Хайыракан, Сарыг-Сеп ышкаш мурнакчы көдээ Советтериниң депутаттарының, дыка хөй доктаамал комиссияларының, хөй-ниити активиниң чонга бараан болдурган организакчы, кижизидилгелиг улуг ажыл-чорудулгазы чонну, бүгү хөй-ниитини хей-аът киирип өөртүп турар. Ол болза «Көдээ, суур Советтериниң ажылын экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалы амыдыралда боттанып турарының херечизи-дир.

Совет депутат — чоннуң айбычызы, оларның күзел-соруунуң илергейлекчизи. Ол күрүнениң ажылдакчызы болбушаан, чоннуң аңаа көргүскен бедик идегелин шынзыктырар хүлээлгелиг. Ындыг турбуже, чер-чер Советтериниң депутаттарының чамдык кезии ол улуг болгаш харысалгалыг хүлээлгелерниң негелделерин ам-даа чедир күүсетпейн турар. Ылаңгыя Тес-Хем, Эрзин, Тожу районнарның чамдык көдээ Советтери депутаттарының ажылында ындыг-ла кескү идепкейжидилгени ам-даа чедип албаан. Дыка хөй доктаамал комиссиялар, хөй-ниити организациялары четпес ажылдавышаан. Актив-биле ажыл кошкак. Совет ажылдакчылар-биле болгаш хөй-ниити организацияларының удуртукчулары-биле өөредилгени-семинарны ховар чорудуп, мурнакчы дуржулганы нептеретпейн турар. Депутаттарның ажыл-чорудулгазын чонга улам-на кескү болдурары, массалар-биле оларның харылзаазын быжыктырары — чер-черде партия, совет органнарының чугула сорулгазы ол.

СЭКП ТК-ның сентябрь (1967 ч.) Пленумунуң шиитпирлери совет кижилерни улам сорук киирип, чаа-чаа ажыл-херектерже хайныктырып үндүрген. ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтери 1968 чылда база беш чылдың сөөлгү ийи чылында улус ажыл-агыйының планнарын болгаш 1968 чылда Күрүне бюджеттерин бадылаан. Чер-чер Советтериниң, оларның күүскомнарының болгаш депутаттарының, республиканың бүгү хөй-ниитизиниң ажыл-чорудулгазы партия биле чазактың ол шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга бүрүн чагыртткан турар ужурлуг.

ОН БИР БЕЛЕН

«Сельхозтехниканың» Таңды каттыжыышкынының механизаторлары техниканы часкы тарылгага белеткээринге улуг кичээнгейни угландырган. Дөрткү кварталда ук коллектив колхозтарга болгаш совхозтарга 34 тракторну септеп бээр ужурлуг. Ам оларның он бирин септээш, белен тракторларның шугумунда тургускан.

Партия организациязы болгаш администрация септелге ажылын экижидер хемчеглерни ап турар. Тракторнуң чорудар кезектерин септээр цехтиң ажылы четпес турган. Ам ону кадрлар-биле четчелээн. Септелгениң технологиязын ажылдап кылган. Бо хүннерде механизаторлар Василий Логачев, Владимир Пахомов, Михаил Тонких олар шалыпчы фронтунуң мурнакчылары болуп турарлар.

План ашкан

Ак-Довурак даг руда тывыкчыларының бригадазы бо чылын алган хүлээлгезин хуусаа бетинде күүсеткен. Даг рудазының бригадаларының чарыжының бирги черинде Иван Красновтуң удурткан бригадазы чоруп турар. Бригада 27 тонна шилиндек руданы бээр онаалданы ноябрьның 22-де 28 тонна кылдыр күүсеткен. Декабрь айның бүдүрүлге планын күүседир дээш демиселдиң темпизи улам күштелип турар.

Руда шилип чыыр ажылчыннар Ооржак Мазыр-оол, Хомушку Сүге, Сарыглар Бичиилей, Монгуш Очур олар хүн бүрүнүң онаалдазын доктаамал ажыр күүседип турарлар. Ноябрьның бүдүрүлге планын Монгуш Күдеректиң удуртканы ажылчыннар бригадазы бир неделя эрте күүсеткен. Ооржак Дудуй-оол, Монгуш Кара-оол оларның бригадалары база-ла мурнуку одуругда чоруп турар.

Беш чылдың КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЗЫМНАРЫ

Шудургу ажылдаар

Даштын турган сеялканы үш кижи септээн тур.

— Даштыгаа-даа ажылдап-ла турар ышкажыңар чүл?—дидим.

— Ийе. Мооң кылыр чүвези эвээш боорга, бажынчактап турарывыс ол-дур ийин—деп, механизатор Танов баштактаны-дыр.

— Декабрь 20-ге чедир элээн шудургу ажылдаарын шиитпирлээн бис—деп, бригадир Монгуш Самбуу тайылбырлай-дыр. — Даштын соок уян турда, кылыы эвээш сеялкаларны, андазыннарны кылып аптарын оралдажып турар бис. Чүге дээрге септелге кылып турар орансававыс ишти аажок кызыы.

Ооң ынча дээри-ле шын болду. Ийи трактор, үш сеялка, ийи андазын септеп турар мастерскаяның иштинче кире бээримге кижи базар, баар чери-даа чок болзу. Ышкам-далкыш-ла чүве. Оода-ла оозунуң эжиктерин безин чылыглап албаан, кижилер чок болза, бора-хеипештер душкан-на үдүнден кирип кээр хире.

— Мастерскаяңарның ойбак-дыдыын чоп дуглап албааныңар ол?— деп айтырарымга, бригадир Монгуш Самбуу мынчаар харыылады:

— МТМ эргелекчизи Хүрең-Даш мастерская белен дээн, бистер септеп кирипкен, бо-ла улус-ла болгай бис.

Кижи бодап көөрге бригадирлер биле МТМ эргелекчизи демнежип, сүмележип, механизаторларны организастап тургаш, мастерскаяны кышкы үеде ажылдаарынга таарымчалыг кылдыр белеткеп алыр болза, эки болгу дег. Ол чазыгны ам ажыл аразында эдер апарганы чугаа чок, кыш кээргээр эвес.

Совхозтуң механизаторлары техника септелгезин багай эвес чорудуп турар. Дөрт трактор, 8 андазын, 8 сеялка, 150 илиир септээр ужурлуг болза, (дөрткү кварталдың планы ол) ноябрь 27-ге чедир ийи трактор, 4 андазын, 4 сеялка, 120 илиир белен болган. Ам ийи тракторнуң мотору, ходовой неззэ белен. Көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезинде септекчилер Монгуш Ойнаар-оол, Ооржак Каң-оол, Сат Тии-Мунзук, Кара-Сал Борбак-оол, Монгуш Танов, Монгуш Очур-оол, Кара-Сал Хеймер-оол, Сат Чымба; тракторлар септелгезинде Ондар Буян, Куулар Чыдай-оол, Петя Сат, Сат Комбуй-оол, Сат Кошкар-оол, Сат Анай-оол, Виктор Куулар, Сат Маадыр олар ажылга кызымак, шудургузун көргүзүп турар.

Кварталдың септелге планын кажан, канчаар доозар силер?—деп айтырарымга, трактор бригадаларының бригадирлери Монгуш Самбуу, Ховалыг Очур-оол олар мынчаар харыыладылар:

— Декабрь 20-де 14 сеялка, 16 андазын, 150 илиир белен турар. Тракторлар септелгезиниң планы база ажыр күүсеттинер. Бо дээш бистиң механизаторларывыс шудургу ажылдаар. Токарьлар Монгуш Дондук, Монгуш Калдар-оол ийи ээлчег-биле ажылдап, ээриилдер берттери дээн ышнаш быжыглаар чүүлдерни четчири-биле белеткеп берип турар.

Совет эрге-чагырганың бежен бирги чазының сезонунга бүгү тала-биле белеткелдиг ужуражыр дээш Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозунуң механизаторлары хынамчалыг белеткенип турарлар.

С. ПАВУ.

Эгелээшкинни деткивишаан

Кызылдың хлеб заводу Октябрь байырлалынга алдар болдурган социалистиг чарышка киришкеш, чедиишкиннерлиг болган. Завод беш чылдың ийиги чылының продукция бүдүрер талазы-биле планын Октябрь 22-де күүсеткен. Он ай иштинде пландан ажыр 165 муң рубльдиң хлеб-булочка кылыглар продукциязын бүдүрген. Социалистиг чарыштың бирги черин Мария Зименинаның бригадазы чаалап алган.

Беш чылдың планын хуусаа бетинде күүседир талазы-биле москвачыларның болгаш ленинградчыларның эгелээшкинин деткивишаан, хлеб заводунуң коллективи чыл планын 1970 чылдың ноябрь 7-де, хуусаа бетинде күүседир деп хүлээнген. СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң москвачыларның эгелээшкинин деткээн доктаалынга сорук кирген коллектив чыл төнчүзүнге чедир 470 муң рубльдиң продукциязын немей бүдүрер деп сорулга салган.

Беш чылды хуусаа бетинде

Беш чыл планын хуусаа бетинде доозар дугайында москвачыларның эгелекчи саналын Тываның ажыл-ишчилери изии-биле деткип турарлар. Хөй-хөй коллективтер мурнунда алгылаан бедиткен хүлээлгелерин эде көрүп, бүдүрүлге программазын улам чедиишкинниг боттандырарының аргаларын дилеп, курлавырларны улам долу ажыглаарын шиитпирлээннер.

Кызылдың хлеб заводунуң ажылчыннары, инженер-техниктиг кадрлары москвачыларны деткип, беш чыл планын 1970 чылдың ноябрь 10-да бүрүн доозарын хүлээнгеннер. Коллектив келир чылын чедип алыр сорулгаларын тодараткан. Чижээ, ол завод 1968 чылдың даалгазын декабрь 24-те бүрүн доскаш, 51 муң рубльдиң продукциязын немей белеткээрин хүлээнген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери база бир чугула сорулгаларның бирээзи болган.

ШУПТУ КЫШТАГЛААН

Кышка хынамчалыг белеткел малды хүр чыл ажырып, келир чылда мал ажылындан улам хөй продуктуну алырының магадылалы болур дээрзин Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң малчыннары шыңгыы барымдаалап турар. Ынчангаш колхозтуң 28 кодан шээр малы, 2 сүт-бараан фермалары ам үеде шупту кыштагларында барып хонупкан.

Артельдиң малының чыл санында немей өзүп турарынга дүүштүр, бо чылын эъткир угланыышкынныг бир ферманы Алаак деп черде ажыткаш, комсомолчу-аныяктарга хүлээдип берген. Оон аңгыда 1200 баш хой кирер 4 чаа кажааны немей туткан.

Чаа фермада 4 чурттаар бажыңын, бир кызыл-булуңну, 100 баш инек кирер бир кажааны кылган. Оон аңгыда хойжуларга 6 чаа бажыңнарны тудуп берген болгаш малчыннарның чайгы үеде чурттаар 38 өглерин чаа кидис-биле, ак пөс-биле шып берген. Улуг-Хову деп черде кыштагда бир өрүмнээн кудукту ажыглалга киирген. Ч. Салчакка удурткан кыштаг септээр звено малчыннарның чурттаар бажыңнарының печкаларын салып, шала, соңга, хаалгаларын будаан, бажыңнарны чугайлаан.

Кыштаглаашкынга белеткелди боттарының күжү-биле бүрүн кылып алган мурнакчылар база бар. Оларга хамыктың мурнунда Саая Аракчаа, Хомушку Орбуй-оол, Саая Сериң олар хамааржып, малдап турар хойларынга сигенни боттары белеткеп, кажааларын бүрүн септеп алганнар. Ам үеде кыштагларже мал чеми чедирерин үргүлчүлеп турар. Шолук-Ховуда № 1 хойжу бригаданың малчыннарында 120 тонна, Көк-Боомда № 2 бригаданың хойжуларында 70 тонна сиген чедиртинген.

Х. ОТТУГАШ.

Малчын, аңчы

Эрзин районнуң сураглыг хойжузу, районнуң дээре аңчыларының бирээзи Намдал Орус-оол кыштаглаашкынга белеткелин эрте доозуп кааш, шөлээзин дииңнээринге ажыглаан. Хоочун аңчы 10 киш, 200 дииң кердээзин чарып алгаш, аңнап өөренген чери—Сарыг-Хөлче дуңмазы Биче-оол-биле аъттаныпкан.

Барган черинде дииң элбек болган. Намдал Орус-оол 256 дииңни, 11 кишти, Биче-оол 253 дииңни 17 хонук иштинде өлүргеннер. Чамдык хүннерде 40—50 чедир дииңни өлүрүп турганнар. Ылаңгыя улуг байырлалдың бүдүүзү ноябрь 5-те Орус-оол 54, Биче-оол 53 дииңни өлүргеннер.

Аңнап чораан малчын ам ээп чанып келген. Баш удур эки белеткээн кыштаанда кээп хонупкан. Малдап турар хою хүр, семис. Амдызында үш хой төрээн, оларның хураганнары менди.

Бай-Тайгадан медээлер

ЧАҢГЫС ХҮННҮҢ ШЕВИ

Районнуң «Кара-Хөл» колхозунуң ажыл-ишчи херээженнери колхоз бүдүрүлгезинге, школага болгаш хөй-ниити черлеринге шефтээшкинни организастаарынга идепкейлиг киржип келгеннер.

Колхоз конторазынга оттулар ыяш белеткээри-биле 14 колхозчу херээженнер Даалыг-Адыр деп черге 15 автомашина ишти кургаг ыяшты чоокта чаа чаңгыс хүннүң иштинде белеткеп кылган. Аңаа колхоз баштаар чери өөрүп четтирген.

УЖУРАЖЫЫШКЫН

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнга тураскааткан найыралдың аян-чоруу-биле Москва—Ленинград чедир турисчи путёвка-биле «Кара-Хөл» колхозтуң мурнакчы хойжулары Иргит Балчый, Хертек Успун-Сагды олар чораан.

Олар байырлал бүдүүзүнде төөгүлүг черлерге чорааш, көрген солун чүүлдерин чаңгыс чер-чурттуг колхозчуларынга улуг күзел-биле таныштырып, ужурашканнар.

◆

ЧЫЛ-БИЛЕ ҮЗЕ САНАШКАН

Кызылдың № 2 автоажыл-агыйы юбилейлиг чылдың планын ноябрь 25-те бүрүн күүсеткен. Декабрьга чедир улус ажыл-агыйынга чугула 188 муң тонна чүъкту немей сөөрткен.

Коллектив мындыг магалыг түңнелди социалистиг чарыштың бүгү хевирлерин чөп организастаанындан чедип алган. Ажыл күжениишкинниг болган-даа болза, 180 муң литр кывар-чаар материалдар камнаттынган. Чүъктүң бот-үнези планнаанындан чиигээн болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 13 хуу бедээн.

Ам № 2 автоажыл-агый планда көрдүнгени ёзугаар карылгалыг организациядан орулгалыг апарган.

Социалистиг чарышка С. Бородкинге, П. Поповка, В. Маровка удурткан коммунистиг күш-ажыл бригадалары онза шылгараан.

Байпазинниң суг белдири бистиң чурттуң эң улуг суггарылга тудуушкуннарының бирээзи болур. Таджик ССР-ниң девискээринде ол тудугда ажыл графикти мурнап күүсеттинип турар.

Чурукта: суг белдириниң ниити хевири.

СЭТА-ның фотомедээзи.

30 ажыг тоннаны хүлээп алган

Барыын-Хемчик районнуң белеткел конторазының ажылдакчылары бо күзүн аъш-чемге болгаш эмге үнелиг чыжыргана чыылдазын организастыг чоруткаш, 30 ажыг тонна чыжырганаы хүлээп алган:

Түс-түс черлерде белеткел конторазының ажылдакчылары Б. Сарыглар, Д. Монгуш, С. Монгуш олар чурттакчы чоннар-биле керээни чогуур үезинде чарганындан 6—7 тонна ажыг чыжырганаы районнуң төп складынга эккеп дужааган.

Д. МОНГУШ.

Кызыл туктуг ферма

Шагаан-Арыг хоорайда СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң бажыңының чанынга чеде берген кижи узун адагашта кызыл туктуң киискип турарын дораан-на эскерип каар. Ол болза күш-ажылчы алдарның тугу-дур, ону Кара-Тал фермазының могаг билбес кижилеринге алдар кылдыр көдүрген.

Шак ындыг кызымак ферманың алдын холдуг кижилериниң ажыл-ижин сонуургап, олар-биле чугаалажыр дээш келгенивис ол. Ол дугайын чугаалаарывыска, эргелекчи Сат Шөмбүлович Самый-оол бисти кызыл-булуңче чалады. Ферманың кызыл-булуңу бо. Хамык-ла ажыл-иштиң канчаар чоруп турарын оон көрүп ап болур. Ында ниити ферманың база түс-түс саанчыларның эрткен чылын болгаш бо чылгы түңнелдерин бирден-бирээ чокка бижигилээн. «Бистиң шолбаннарывыс» деп каан көргүзүгде Ооржак Саара, Дамдын Чечек, Долгар Борбай, Сат Моңгул оларның түңнелдерин бижигилээн болду.

— Бистиң мурнакчы саанчыларывыстың бирээзи Долгар Борбай бо-дур, таныжып көрүңер — деп, Сат Шөмбүлович чугаалай-дыр.

Борбай Сандановна 1958 чылдан бээр саанчылап эгелээн. Бо аразында ол черле план күүсетпейн барган таварылга турбаан. Эрткен чылын ол бир инекке онаапштыр 1057 кг сүттү саган турган болза, бо чылдың он айларында безин 1860 килограммны сагган. Ажаалда, чемгерилгениң экижээнинден бо эки түңнел чедип алдынган.

— Бодап көрүңер даан: мурнунда чылдарда мал чеми дыка багай турду, саваңны безин өске ажыл-агыйлардан сөөртүп турдувус—деп, бистиң сонуургаан айтырыывыска саанчывыс чугаалап үнду.

Фермада инектиң уксаазын экижидери-биле улуг ажылды чорудуп турар, ам саар инектиң 50 хуузу симменталь уксаалыг апарган. Инектиң тарып боозадылгазын чогуур негелдеге тургусканындан коллектив бо чылын 100 баш инекке онаапштыр 85 бызааны алыр планныг турган, 91 баш кылдыр күүсеткен.

— Мурнунда черле инектиң уксаазы багай турган, аарыг инектер база тургулады, ындыг чүүлдерни ам болдурбастаан бис. Бо чылын 50 хунажын инектер немешкен, келир чылын олар бо чылдаазындан-даа хөй сүттү бээр апаар— деп, Сат Шөмбүлович фермага келген баштайгы хүннерин сактып чугаалады.

Фермада 6 коммунист, 4 комсомолчу бар. Олар кижи бүрүзү тускай даалгалыг. Коммунистиг күш-ажылдың деп бедик адынга төлептиг болур дээш ферманың коллективи ажылга болгаш амыдырал-чурттаалгага үлегерни өскелерге көргүзер деп чүткүлдүглер. Шынап-ла фермада кижи бүрүзү чагыдылгалыг, чамдыктары 3—4 чедир солуннарны, журналдарны чагыткан.

Ферма эргелекчизи-биле мал чеминиң дугайын чугаалажы бердивис.

—Мал чеми ажырбас. Бо чемни көрүңер даан. Мында кукуруза безин 906 тонна, ам саваңны база сөөртүп турар—деп, Сат Шөмбүлович чугаалады. Ферма кыштаглаашкынче организастыг кирген. Саанчылар болгаш инек кадарчылары кургаг өдекти бөлүп, кажааларны чылыглап, чугайлаан, сиген болгаш саваңны боттары кажаалап алгылааннар.

Үстүнде чедиишкиннер-биле кады Сат Шөмбүлович фермада четпестер дугайын хомудап чугаалады. Чүл дээрге механизация көңгүс чок. Фермада бир тракторну быжыглаан, оозу ам үрелген, өдек аштаарда безин саанчылар боттары сөөртүр.

Малчыннар чурттаалга бажыңнары-биле четче хандыртынмаан. Ам харын келир чылын 2 аал ишти чурттаар бажың тудары көрдүнген. Оон аңгыда совхозтуң дирекция чери саанчыларга немелде төлевир бээр дугайында дужаалды үндүргеш, фермага кээп дыңнатпас, шаңнал акшаны ой-шаанда бербес.

Найыралдыг коллектив чыл төнчүзүнге чедир ам-даа 20 тонна сүттү дужаар деп бедик хүлээлгелиг. Оозун күүседип шыдаар-даа. Ферманың кызыл-булуңунда кызыл тук бар. Ол болза сүт саалдазын көвүдедир болгаш күрүнеге хөй сүттү садары дээш чарышка СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң фермалар аразынга шилчиир чоруур кызыл тугу-дур. Олар ону быжы-биле тудуп турарлар

С. ХЕРТЕК.

Грек коммунистерниң белээ

В. И. Ленинниң Төп музейи база бир тураскаал көргүзүглүг болган. Грецияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү Панайотис Мавроматиске баштаткан Грецияның Коммунистиг партиязының төлээлери ноябрь 24-те музейге белек кылдыр Ильичиниң портредин берген. Портретти Грецияның Компартиязының ТК-зының кежигүнү — Георгис Трикалинос кара бажын эмнелгезинге сиилбирлеп күүсеткен.

Эргим аалчыларның аразында — Трикалиностуң кадайы—Янна бар. Оларга музейниң директорунуң оралакчызы Я. И. Александров чүректиң ханызындан байыр чедирген.

Грецияда фашистиг террор калчаарап турар болза-даа, ханныг ёзу-чурумнуң ол байдалынга безин таваржып тура, грек улус шериг чагыргазынга удур демисежип турар деп, Панайотис Мавроматис ол белекти тутсуп бергеш чугаалаан.

Ам Грецияның кара бажыңнарында болгаш хоругдал лагерьлеринде он-он муң патриоттар хинчектенип турар. Оларның аразында 53 харлыг Георгиос Трикалинос база бар. Ол патриотту кара бажыңнааш, ортулукче шөлүпкен. Бо чылдың апрельде ону катап тудуп хоругдааш, Юра ортулукче, оон соонда Лерос ортулукче чорудупкан. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнга таварыштыр болгаш кезээде грек демократтарның талазынга туржуп келген, туржуп-даа турар совет улуска өөрүп четтиргениивистиң илередии кылдыр музейге төлээлер В. И. Ленинниң портредин дамчыдып берип тур. Аар-берге аарыг грек коммунист хензиг-хензиг саваң кескиндилерин чүүл-бүрү өңнүг кылдыр будааш, пөске чыпшыр хырбалап тургаш, Владимир Ильичиниң бо портредин хөй айлар дургузунда сиилбирлеп чураан деп, Панайотис Мавроматис чугаалаан.

Г. Трикалиностуң фашистиг хоругдалга тургускан ол чогаалы В. И. Ленинниң Төп музейиниң көргүзүглериниң аразынга бодунуң туружун удавас ээлээр.

Музейниң директорунуң оралакчызы Я. И. Александров Грецияның Коммунистиг партиязының төлээлериниң ол белээнге өөрүп четтиргенин чүректиң ханызындан чылыы-биле илергейлээн.

(СЭТА-ның корр).

МОСКВА.

ПАРТИЙЖИ амыдырал

КОММУНИСТИҢ АТ-АЛДАРЫ БОЛГАШ ХАРЫЫСАЛГАЗЫ

Улуг Ленинниң тургусканы Коммунистиг партияның хүрээлениинге кирип турган, коммунизм тургузукчуларының мурнуку авангардынга чорууру—улуг алдар болгаш харысалга деп чүвени кижи бүрүзү хаңызы-биле бодаар. Бодунуң хүрээлениинге кежигүннерни кирип ап турган, партия кежигүннериниң өскелерден ийи, үш катап артык харысалгалыг болурун ажыы-биле партия чугаалап турар. Партияга кирген кижи бодунга партияның эң-не быжыг, эң-не чаагай сеткилдиг сагылга-чурумун эки-тура-биле хүлээп алганы ол.

Коммунистер бодунуң партиязының, чонунуң идеалы дээш мурнуку одуруугга туржуп, бодунуң хууда үлегери-биле маадырлыг чоруктарны кылып, боттарынга эң-не үнелиг чүүлүн — амы-тынын харамнанмайн турганын партияның бүгү эрткен оруундан хөйү-биле көрүп болур бис. Тывага хамааты дайынның, национал-хостаалга революциязының болгаш гитлерҗи эжелекчилерге удур демиселдиң чылдарында чонунуң аас-кежии дээш амы-тынын берген коммунистер — Крюковту болгаш Беспаловту, Оюн Чүржепей болгаш Павел Городищевти, Сат Бүрзекей болгаш Агафон Пахомовту болгаш өске-даа хөй-хөй коммунистерни бистиң чонувус кажан-даа утпас.

Социалистиг тургузуушкунуң чылдарында коммунистер ажылдың эң-не берге черлеринге туржуп, ажыл-агыйының болгаш культураның тургузуушкунунга ажылчы чонну баштаан. Совет эрге-чагырганың алдарлыг байырлалы — Улуг октябрьның 50 чылын таварыштыр чазак шаңналын алганнарның болгаш Күш-ажылчы алдарның дептеринге кирир бижээннерниң аразында коммунистер Степан Бүлчүңнүң болгаш Фотей Казанцевтиң, Алексей Алдын-Херелдиң болгаш Ольга Чуеваның, Тимофей Бичен-оолдуң болгаш Семен Билчирниң база өскелерниң-даа аттары бар. Араттарның коллективтиг ажыл-агыйже кирерин баштап турган, үлетпүрге, транспортка, көдээ ажыл-агыйга — улуг ажыл-агыйының бүгү адырларынга—коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң эгелекчилери—коммунистерниң аттары кайы хөй. Коммунистер улуг чырыдылышкынында, кадык камгалалында, культура—чырыдылышкын черлеринде, литературада болгаш уран-чүүлде ажылдап турар интеллигенцияның коллективтерин баштап турар. Коммунистер—кала-даа үлегер-чижек!

Бистиң Ленин орденниг, Кызыл туктуг республикавыстың Совет эрге-чагырганың байырлалын таварыштыр социалистиг чарышка Россия Федерациязының крайларының болгаш областарының мурнуку одуруунда чорун турарынга партия организацияларының, ооң кежигүннериниң улуг үлүү кирген.

Партия чедиишкиннерге мензэргенмес, бодунуң күштерин ылаптыы-биле үнелээр, четпестерни дидими-биле илереткеш, оларны ойшаанда чайладып, коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын улам чедиишкиннинг чорударын биеке өөредип турар. Ынчаңгаш Лениниң партиязының бедик адын эдилээннерге улуг харысалга онаажып турар. Ол улуг ат-алдарны үреп турарының фактылары бисте база бар.

Республиканың улуг ажыл-агыйларының бирээзи — «Тес-Хем» совхозун удуртурун коммунист эш Балчир-оолга идегээн. Дээди эртемниг, ажыл-агыйжы дуржулгалыг коммунист аңаа үш чыл ажылының үезинде ажыл-агыйны көдүрүп, малчыннарның амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин көдүрер ужурлуг турган. Аңаа бүгү ле эргежок чугула мал чемиңиң баазазы, техниктиг хандырылга, хөй санныг бедик мергежилдиг кадрлар турган. Ооң орнунга чүү болганыл дээрге, совхозтуң мал бажы чүзүн аайы-биле чыл бүрүде кудулап, күрүнеге дужаар мал продукциязының планы үстүп, каража улам-на өзүп, малчыннарның культура-амыдырал байдалын хандырары баксыраан.

Бо бүгү ажыл-агыйның салым-чолун идегээн коммунист эш Балчир-оолду бичии-даа дүүретпээн. Байдалды хапы өөренип, бодунуң ажыл-чорудулгазынга шын үнелелди берип, ажылдың стилин үндезини-биле өскертириниң орнунга, бүгү-ле буураашкыннарны «барымдаа чок» планнаашкында, ажыл-агыйның турар черинде, агаар-бойдустуң байдалында деп янзы-бүрү чылдагааннар тып турган. Ындыг «чылдагааннарны» тып турган, ниитиниң ажыл-агыйынга чедирген чидириглерни болгаш коммунист харысалганы бодундан чайладырын оралдашкан.

Коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүн ёзугаар коммунист бодунуң ажыл-амыдыралынга моральдыг бедик принциптерни шыңгыы сагыыр хүлээлгелиг. Ынчалза-даа, партия кежигүннериниң аразында боттарының дужуп хараар кижилер ышкаш ап чорууурлар база бар.

Чаңгыс чижектен көрээли. Михаил Долгов Каа-Хем районда «Тиилелге» колхозтуң парторганизациязының секретарынга ажылдап турган. Арагага хандыыр чоруктарны каш удаа үүлгедип турган дээш, партияның шыңгыы доңгулдазын хүлээткен. Чеже-даа катап эттинип алырын ол аазап турган. Аңаа бүзүреп, СЭКП ТК-ның чанында партияның Дээди школазынга өөренир арганы база берген. Элээн үе эрткенде партийжи хемчегни дужурүп, Ленин аттыг колхозту даргалаарын аңаа бүзүрээн. Арын-нүүр болгаш ат-алдар деп чүвени билир кижи шын түңнелди кылып, партия органнарының болгаш удуртукчузунга соңгуп алган колхозчуларның идегелин шынзыдар ужурлуг турган. Ындыг болза-даа Долгов ону билбээн, коммунистиң ат-алдарын үнелевээн, бодунуң бедик харысалгазын уткан. Чыл эрткен соонда катап арага ишкеш, коммунист деп бедик атка дүүшпес үүлгедигни кылгаш, ажылындан дүжүрткеш, партия кежигүнүнден үндүрткен.

Чамдык черлерде партия кежигүнүнге кирип турарларга негелдени кошкатканындан партияның хүрээлениинге арыг эвес арын-нүүрлүг, ниитилелден хөйнү алырын бодаар, хуу өнчүзүрек кижилер шургуп кире бээр таварылгалар бар. Ооң чижээнге Туранның тудуг-монтаж эргелелиңге ажылдап турган Пищиковту ап көрээли. Төрел-төргүл тырттып турган, назылап кыраан дээш пенсия алыры-биле бодунуң хууда документилерин өскерткен. Кажан ону сойгалап кээрде, ол ынчаарда ам-на бодунуң чүдек чорууп «билген», а ооң мурнунда ол чүнү-даа чедир бодавайн турган ышкаш. Партия организациязы болгаш СЭКП-ның Бии-Хем райкому Пищиковту партиядан үндүрген. Ындыг кижилерниң партияга херээ чок.

Кооператив өнчү-хөреңгизиниң самчыгдакчыларының аразында партия кежигүннери таваржы бээриниң фактылары база бар. Херекти истеп кээрге, акша-хөреңги харысалгалыг черге ажылдап турган, ажылынга суларгай, чамдыкта эзирик кээп, өртектиг чүүлдерни шуут харылавас кижилерге бүзүреп турган болур. Түңнелинде четпестерлиг болуп, ол канчап болу бергенин билбес болгулаар.

Чоокта чаа Бай-Тайга районундан партияның кежигүннери турган Сандан биле Сержи ашак-кадай бирээзи магазин эргелекчизи, бирээзи садыгжызы боор кады ажылдап турган, 7676 рубль түңнүг четпестиг болган. Ынча хөй түң канчап барганыл деп айтырыгга харылаар чүве тыппааннар болгаш кеземче херээнден чайлаарын бодааш, бүгү түңнү районунуң кассазынга дужаар болганнар.

Партия кежигүнүнүң үүлгедиг бүрүзүн соңгаарлатпайн, принципиалдыг чугаалажыр ужурлуг, эскет чок эрттирип каар азы принцип чок үнелелди кылыр чорук чүгле партия организациязынга эвес, коммунистке база моральдыг каражаны чедирер. Ынчаңгаш партия кежигүнүнүң бедик адын баксыраткан коммунистен шыңгыы негелдени тургузар. Ону суга салыры чурумнуң улам кошкаарынга болгаш кадрлар моральталазы-биле үрелип болурунга чедирер.

Чамдык коммунистерниң үүлгедиглерин көөрде, партия органнарының талазындан чымчадыр, харын-даа кеземче херээнден чайладыр оралдажыышкынны кылып турар. Чижээ: СЭКП кежигүнү Александр Адыгжы, төлеп чок үүлгедиглер дээш каш удаа партийжи хемчеглерлиг турган, 1966 чылда база катап үргүлчү арагалаар болгаш онаашкан ажылын баксыраткан дээш шыңгыы хемчегни хүлээген. 1967 чылдың майда партия эге организациязы ажыл үезинде арагалап турар, эзирик улус сергедир черге үш катап кирген дээш Адыгжыны партия кежигүнүнден үндүрген. А СЭКП-ның Өвүр райкому Адыгжыга шыңгыы доңгулданы хүлээдир, учёт карточказынга кирир бижиир кылдыр көрген. (Ооң учёт карточказында ону бижиир чер ам артпаан). Ындыг шиитпир эш Адыгжы-биле кады ажылдап турган, ону эки билир коммунистерниң болгаш Хандагайты суурнуң хөй-ниитизин кайгаткан.

1966 чылда коммунистер Ондар Кадыр-оолду арагалап, хулиганнап, 15 хонук бажыңнадып турган дээш, партия кежигүнүнден үндүрген. Сөөлгү үеде ажылдап турган черинден багай характеристикалыг турган. Ындыг болза-даа партияның Чөөн-Хемчик райкому аңаа шыңгыы доңгулданы учёт карточказынга кирир бижиившаан, хүлээдири-биле кызыгаарлаттынган. Херекти уставтыг норманы үреп, эге организацияга көргениинден бээр дөрт чартык ай эрте бергенде көрген.

Коммунист турган Гостевскийниң төлеп чок үүлгедиглери-биле СЭКП-ниң Чөөн-Хемчик райкому үр үеде эптежип келген. Ооң арагалап, кадайын эттеп турганының хыналдазы 1966 чылдың октябрьдан 1967 чылдың январьга чедир, ооң партия кежигүнүнден үндүрткени-биле доозулган.

Партия организациялары партияның авторитедин карак огу дег камгалаар сорулгалыг. Партия кежигүнү бүрүзү бодунуң ат-алдарын болгаш төлептиин бедик тудуп, кала-даа партийжи эвестерге үлегерлиг болур.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң каттышкан байырлыг хуралынга СЭКП ТК-ның чиңгине секретары Л. И. Брежнев бодунуң илеткелинге: «Партияның ат-алдарын камгаарындан, чон-биле ооң харылзаазын быжыглаарындан, ооң күштерин көвүдедиринден артык бедик хүлээлге коммунистерде, бүгү совет кижилерде чок» деп чугаалаан. Бо сорулга болза коммунист бүрүзү ленинчи партияга хамаарылгалыын бедик үнелеп, коммунизм дээш демиселге бодунуң харысалгазын бедик тудары-биле күүсеттинер.

М. ПАХОМОВ,
СЭКП Тыва обкомунуң
парткомиссия даргазы.

Саанчыларның өөредилгези

Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң Хадын-Аксы сүт-бараан фермазының 8 аныяк саанчызы Чадаананың бот-өөредилгелиг ортумак школазының Шеми сес чыл школазында өөредилге-консультация пунктузунуң 8—9—10 класстарында өөренип турарлар. Пунктунуң башкылары неделяның пятница хүнүнде фермага эртемнер аайы-биле келгеш, өөреникчилерге кичээлдерни эртирип, өөренип эрткен темаларга зачёттарны хүлээп ап турар. Саанчылар өөренир үезинде хостуг болур кылдыр дугуржуп алган.

Ферманың кызыл-булуңунда кежээки школаның булуңун тургускан. Башкыларның өөреникчилерге берген онаалгаларын бижээш, аңаа азып турар. Саанчылар ону ёзугаар кичээлдерге белеткенир. Саанчы кыстар К. Опаа, Р. Куулар, М. Барыңмаа болгаш өскелер-даа өөредилгеге кызымаан көргүзе бергеннер.

Фермада ниитизи-биле 160, а саар 84 инек бар. Оларның кадарчызы М. Демикейни одар-белчиирни шын хуваап билир эрес кадарчы деп ферманың коллективи мактап турар. Ферманың 4 саанчызы электри саалда агрегады-биле инек саап турар. Ында тускай мотор бар. Электрик А. Ондар ажылын эки билир кижи, чырык кыппайн баар таварылга фермага турбаан.

Фермада уруглар яслизин база ажыткан. Ында ойнаарактар хөй. Кижизидикчи Л. Ондар саанчыларның 13 бичии уругларын эки ойнадып, ажаап келген.

Саанчылар К. Бакаан, К. Биче-Кара, О. Хеймерек олар чылда алган социалистиг хүлээлгелерин ыракта ажыр күүсеткилээн. К. Бакааның эки ажылын үнелеп көргеш, Москваже баар халас путёвка-биле ону шаңнааны өөрүнчүг болган. Ферманың коллективи сүт саарының талазы-биле чыл планын күүседиринге бүгүрелдиг.

К. СҮТТҮГ-ООЛ.

Вера Далдаевна Бараан — Тожу районда «Совет Тыва» колхозтуң мурнакчы саанчызы. Колхоз баштаар чер бо чылын саар инектен-не 1050 кг сүттү саарын саанчыларга дааскап турган. 13 чыл иштинде үзүктел чок саанчылап келген. Вера Бараан юбилейлиг чылдың даалгазын 9 ай иштинде-ле күүседипкен. Ол—районнуң саанчыларының ортузунга калбарган социалистиг чарыштың бирги черин доктаамал ээлеп келген.

— Чыл төнчүзүнге чедир бодумга быжыглаан 14 инектиң бирээзинден-не 1300 килограммдан эвээш эвес сүттү саап алыр мен—деп, Вера Далдаевна чугаалап турар. Бо көргүзүг болза Тожу районнуң байдалынга хамаарыштыр алырга багай эвес болуп турар.

ЧУРУКТА: В. Бараан. А. АИРНИҢ фотозу.

Рейдиниң изи-биле

МАЛ АЖЫЛЫН ЫНЧААР КӨРҮП БОЛБАС

Бо чылдың октябрь 7-де үнген «Шынның» номеринде «Хайыы участок, кошкак хайгаарал» деп эгелиг рейд материалында Бии-Хем районнуң «Искра» колхозунуң Дөгээ дагның одарларында кыштагларынга септелге шуут чоруттунмаан, колхозтуң сиген бригадазының Баян-Көл унунда кезип каан сигени бөлдүнмейн чыдып берген деп илередип бижээн турган.

Рейд соонда колхозтуң баштаар чери (даргазы эш П. Дежнев) болгаш парторганизация (секретары эш А. Власов) кандыг-даа хемчег албаан. Район организацияларының, ылаңгыя районнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң талазындан бо талазы-биле база хемчег албаан. Ооң түңнелинде Дөгээниң кыштагларында байдал ам эң дүвүренчиг апарган болгаш бир коданда хой чудап, хорамчага таваржып эгелээн.

Кыштагларның кажаалары-даа чуртталга бажыңнары септеттинмээн, ам чаа-ла чамдык бажыңнарда печкалар салып турар. Кыштаг саңында эвээш ногаан сула эккеп дүжүрген, а өске мал чемнери тудум-даа чок. Баян-Көл унунда кескен сигенниң чамдызы бөлдүнмейн черде калган.

Кыштагларда байдалдан каш чижектерни көрээлиңер. Бар турар хой кажааларының соңгаларының шилдери бузук, дээвиирлери ойбактарлыг, эжиктери чылыглаттынмаан. Ынчаңгаш кажаалар соок, адаа доң. Кургаг өдек бөлдүнмээн. Өдек чүге бөлүп албаан силер? дээрге, «бо черниң улузу өдек бөлбес, мал адаанга саваң дөжээр чүве» дижир, а саваңныг кыштаг база чок.

Кызылдан 12 километр черде чаа кыштаг кылып эгелээш, дооспаан, кажааның ханазын шала кылгаш, ыяш материалы чок дээш бызанчылар өске хойжунуң бажыңын барып туда берген. Бо чылын үскен 500 ажыг баш хураган кадарган Ооржак Карандашка ол доозулбаан кыштагны быжыглаан. Чадагай черде хар кырынга хонуп турар хураган-дөтпелер каш-ла хонуктуң иштинде арып баксыраан, доң черге холдары, буттары, чилиглери доңуп келирге, эртен чыткан черинден турарда тендирип тургулаар.

Хойжунуң бажыңынга баарывыска, үш дөтпени одардан чаа эккелген, чилиглери доңганындан кылаштай албас апарган болду.

— Дөрт баш өлду, бо чүвелер кайын мал боорул, ам одарда 20 ажыг баш база бөгүн, даарта болган, боларның чежезин бажыңга киирерил, чирттир чем база чок, ат болган чүве — деп, дузалакчы хойжу Ооржак Анай муңгарап чугаалады.— Бо колхозтуң даргаларын чү дээр боор, бо малды, бистерни тооп көрбес, оода адаанга дөжээр саваң бар болза, амдыызында мал кайын баксыраар боор — деп, ол база немеп кагды.

Хойжунуң бажыңы кандыгыл? Чаа туткан бажыңны бүрүн дооспайн каапкан. Эжиги чылыглаттынмаан, соңгаларының рамалары шуут чок, кидис, кара-саазын-биле дүй шыпкылап алган. Хүндүс бажыңга ажыл кылырда, чем белеткээрде караңгы болур, ынчаңгаш эжикти шала ажыдып алыр.

Дөгээниң Кызылче талазында хойжулар Самбужап, Болат-оол оларның хойлары база чадагай черде хонуп турар. Оларда эрткен чылдарда хой кыштадып турган траншеяларның кыры амга чедир дуглаттынмаан.—Доң черге хондурган иртчигештерни эртен тургузарга, арай боорда туруп кылаштаар, чамдыктары тендирип тургулаар-дыр, мынчага чедир оода саваң чок ат чүве болду — деп, Тюлюш Самбужап чугаалай-дыр.

Ол ышкаш Селик Лөмүр-оол болгаш өске-даа хойжуларның кажааларының соңгалары ойбак, чурттап олурар бажыңнарының соңга рамалары чаңгыс каът, шилдери бузук-дежик, өске чүү-хөө-биле дуглап алгылаан.

Колхозтуң баштаар чери, мал ажылының тускай эртемниглери, ында партия организациязы мал ажылын чогум канчаар көрүп турарыл? Малчыннар дугайында сагыш салыышкын кайдал? Совет парлалганың медээзин олар чүге тооп көрбейн турарыл? деп айтырыгның тургустунары черле чөптүг. Кыш чаа эгелеп, ооң улуг соок үези келбейн турда-ла, мал ажылында мындыг байдалдың тургустунганын ам улуг дүвүрээзинниг айтырыг кылдыр көрзе чогуур.

Кыштаглаашкын талазы-биле белеткел чорутпаанының уржуундан бо тургустунган байдалды дарый эдер дээш колхозтуң удуртукчуларын хөделдиреринге район организацияларының киржилгези, дээштиг хемчегни алыры база негеттинип келген деп бодаар мен. Ооң башка олар хөделип чадап турда-ла, ниитиниң малынга улуг каража чугаажок таваржыр апаар.

М. ЛЮНДУП,
«Шынның» тускай корреспондентизи.

НИИТИНИҢ ХЕРЭЭ ДЭЭШ

Бистиң ниитилеливистиң хөгжүлдезиниң бир онзагай чүүлү — улуг-даа, бичии-даа коллектив бүрүзүнде күш-ажылдың организастаашкынының хүн, ай, чыл бүрүде улам экижип орары болур. Ооң бир тодаргай чижээ—Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң № 2 хойжу бригадазының коллективиниң ажылы болур. Бо чылын бригаданың ажылы эрткен чылдарныындан элээн экижээн. Ол бригадада төрүүр 2230 хойну 10, бо чылын үскен 1039 хураганны 2 кодан, 531 өшкүнү бир кодан, 210 бода малды 3 кодан кылдыр үскен.

Бригаданың девискээринге ниитизи-биле муң ажыг хой турар ийи чаа кыштагны кылган, 2 эрги кыштагны эки одардарлыг чаа черже көжүрген, малчыннарның бажыңнарында болгаш чаш мал кажааларында 12 чаа печканы кылган, 5 кыштагның мал кажааларын алгыдып, ханаларын бедидир чаарты септээн. Бүгү кажаалар чылыглаттынган. Кыштагларда өдек белеткеттинген, мал чеминиң курлавырлары бар. Кыштагларда дүжүртүнген мал чеминге немештир мал чеми сөөртүрүнге бир ДТ-75 тракторну күстен эгелеп быжыглаан. Ол тракторну башкарып турар эш Д. Чамыяң мал чемнерин үзүктел чок сөөртүп, кыштагларже болгаш Дөргүн сүт-бараан фермазынче 60 ажыг тонна мал чемин бо хүнге чедир сөөрткен.

Эрткен чылдарда бригадага онаашкан ажылынга харысалга чок, арагалаар, коллективтиң организастаан ажылындан оспаксыраар чамдык ийи-чаңгыс малчыннар бар турган. Колхозчуларның ниити хуралының негелдезин ёзугаар ындыг кижилерни ниитиниң мал ажылындан үндүргеш, оларның орнунга аныяк, бодунга болгаш эш-өөрүнге шыңгыы негелделиг, онаашкан ажылынга бедик харысалгалыг малчыннар-биле солаан. Ам бригадада коллективтиң организастаан ажылындан оспаксыраар хөөнүг кижилер чок, шупту чаңгыс аай корум-чурум-биле ажылдап турар.

Колхоз баштаар чери мал кыштагладыышкынының харысалгалыг участоктарынга ажылдаары-биле 19 кижини немей чоруткан.

Х. АРАКЧАА.

Шиитпирниң күүселдези кайыл?

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң баштаар чериниң болгаш партбюронуң каттышкан хуралынга кыштагларже мал чемнерин беш ажыл хүнүнде сөөртүп доозар сорулга-биле бүгү машина техниканың күжүн олче угландырар деп шиитпирлээнин дыңнааш, аажок өөрээн мен. Малчын кижи аңаа өөрүвейн канчаарыл.

Ындыг шиитпир үнгенден бээр үстүнде хуусаа эрте берди. Мээң кыштаамда болгаш бо чоок-кавыда чеди кыштагда эрткен хүннерде сиген, саваң келбээн. Демги хуралдың шиитпириниң күүселдези кайыл?

«Беларусь» тракторлар-биле кыштагларже мал чемнери сөөртүр ажылды эш М. Достай-оол харылаар. Октябрь айда аңаа баарымга, бөгүн, даарта сээң кыштааңче мал чеми сөөртүп шыдавас бис, ээлег манаар силер дээн. Оон бээр бо херек дээш үш удаа баардым. Мынчага чедир мээң кыштаамче саваң, сиген сөөртпээн. Ынчап турувуста, шөлде ийи машина чүъгү хире арбай саваңын оор алды.

Бо ажылды бир-тээ харылаар кижи болганда, эш Достай-оол чүгле айтыышкын берип каап олурбайн, трактористерниң, чолаачыларның ажылын боду башкарып чорутса чогуур. Чамдыкта ужуражы бергеш, бо дугайын айтырарга, чүдүрүкчү чок, боттарынар чүдүрер силер дээр. Бир эвес ындыг чүве болза, сөөртүлгениң графигин тургускаш, тракторстерни, чолаачыларны малчыннарже чорутсун. Олар харын амырап хүлээп алыр. Бир эвес мал чемнериниң сөөртүлгезин дүргедетпес болза, черде сигеннер, тараа шөлдеринде ногаан саваңнар өскелерниң холунга кире бээр. Ам безин бүдүн сараатарының орну артып турар апарган.

Оон ыңай, кыштың байдалында малчыннарны одаар ыяш-биле хандырары чугула. Колхозтуң частан бээр тускай бригадазының белеткээн токпак ыяжы канчап барган чүве ийик, ам малчыннарга эге-ле доң ыяш эккеп берип турар. Ындыг доң токпактың орнунга кургаг сыра-даа, черзи-даа дээре.

Чоокта чаа «Шын» солуннуң рейдизи колхозта мал кыштагладыышкынының талазы-биле улуг четпестерни илереткен. Ол шын. Ооң соонда шыңгыы хемчеглер алдынар боор деп малчыннар кордап турган бис. Ынчалза-даа онза өскерлиишкин болбаан.

Малчыннар боттарывыстың талавыстан ниитиниң малын кыш ажырар дээш, чаш төлүн бүрүн алыр дээш бүгү арга-хемчегни алыр бис, а ооң-биле кады колхоз баштаар чериниң, тускай эртемниглериниң талазындан бистиң негелдевисти хандырарын негеп турар бис.

М. МАЖАА,
колхозтуң хойжузу.

Политшколада

Кызыл тудуг эргелелиниң партия организациязының чанында политшкола ажылдап турар. Школаның дыңнакчылары 14 кижи. Өөредилге эгелээнден бээр чеди катап кичээлдээн. Политшколаның удуртукчузу «Тыва тудуг» трезиниң кол механиги А. И. Морозов кичээл эгелээр мурнунда делегейде бооп турар болуушкуннар дугайын дыңнакчыларга таныштырып турар.

Кичээлди эрттирерде ажыл-агый темазы-биле холбаштырып турары база солун. Чоокта чаа болган кичээлге Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылын канчаар байырлааның удуртукчувус биске сонуургаткан. Бистиң политшколада коммунистер Чайдып, Наболокин дээш өскелер-даа кончуг идепкейлиг өөренип, кичээлдерге бүрүнү-биле олуржуп турар.

С. САНДАП.

СОЛУН ЛЕКЦИЯЛАР

Баян-Кол ортумак школазының директору, «Билиг» ниитилелиниң кежигүнү Оюу Седий колхозтуң болгаш суурнуң ажыл-ишчи аныяктарынга болгаш ада-иелерге «Араганың хоралыг уржуктары» база «Биче-чаштарны коммунизм ёзузунга кижизидери» деп темаларга солун лекцияларны номчуп бергенин чыылганнар кончуг сонуургап дыңнааннар. Араганың кижиге аарыг болгаш кемниг, өлүмнүг боор турар уржуктарын тодаргай чижектер-биле көргүскен.

Биче чаштарны ёзулуг совет кижи кылдыр кижизидеринге школа коллективтери, ада-иелерниң салдар хамаарылгазын лектор кончуг тодаргай чугаалаан. Лекторга чыылганнар өөрүп четтиргенин илередип, хөй-хөй айтырыгларны салып турган болгаш лекцияларны кончуг кичээнгейлиг дыңнааннар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Улуг-Хем район.

Чаа ном

„РОССИЯНЫҢ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙЫ“

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылын таварыштыр «Россельхозиздат» деп ном үндүрер чер РСФСР-ниң көдээ ажыл-агый министри Л. Я. Флорентьевка удурткан бөлүк эртемденнерниң белеткеп кылганы «Россияның көдээ ажыл-агыйы» деп юбилейлиг номну парлап үндүрген. Хемчээл талазы-биле ындыг-ла улуг эвес бо номда В. И. Ленинниң чер ажылының дугайында өөредииге, көдээни кооперастаарының талазы-биле ооң ажылдап кылган планынга үндезилээш, Россияның көдээ ажыл-агыйын социалистиг орук-биле чаартыры дээш Коммунистиг партияның чартык чүс чылдың дургузунда демиселиниң дуржулгазын ында мөөннеп көргүскен.

Бо ном республиканың көдээ ажыл-агыйының бежен чылдарда хөгжүлдезиниң дугайында статистика-публицистиктиг очерк болур. Ол дээрге, Россияның революция мурнундагы быдаргай, хуу тараачын көдээ ажыл-агыйындан эгелээш амгы үениң сайзыраңгай колхоз, совхозтарынга чедир узун болгаш берге оруу-дур. Номнуң авторлары, ол оруктуң эргилделиг чылдары — совхозтарны организастааның, көдээ ажыл-агыйны коллективизастааның, машина-трактор станцияларын тургусканың, дайын сөөлүнде көдээ ажыл-агыйны катап тургусканың, кур черлерни шиңгээдип алганың, СЭКП Төп Комитединиң март (1965 чыл), май (1966 чыл) Пленумнарының, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлериниң болдурганы көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң деңнелиниң чайгылыш чок көдүрлүүшкүнүн тодаргай, эргилде бүрүзүнүн аайы-биле демдеглеп, тайылбырны бергеннер.

Хаан чазак үезинде көдээ ажыл-агыйның хожудаашкыны бүдүрүлгениң чепсээ ыяш андазын, илиир, кадыыр, илчирбе болуп, бичии-даа механизация чок турганы болур. Көдээ ажыл-агыйга бар турган энергетикалыг күштериниң 99,2 хуузу аъттар болгаш шарылар турган, а чүгле 0,8 хуузу механиктиг шимчедикчилер, тодаргайлаарга, помещиктерниң локомобильдери болуп турган.

А ам кандыгыл? Күчүлүг, болбаазыраңгай тракторлар, комбайннар болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа техникалары шаандакы тараачын хер-херекселдерни бүрүнү-биле кызып үндүрүпкен. Амгы үеде Федерацияның колхозтарында, совхозтарында чер андарар, тараа болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый культураларын чажып тарыыр, оларның дүжүдүн ажаап алыр ажылдар 100 хуу механизастаттынган. Республиканың көдээ ажыл-агыйының ниити энергетика күчүлери 1917—1965 чылдарда 7,3 катап, а ооң иштинде моторлуг шимчедикчилерниң күчүзү 139 катап улгаткан.

Революция мурнунда Россияга электри күжүн элээн каш он-он үүрмек электри станциялары ажылдап үндүрүп, олар чүгле помещиктерниң ажыл-агыйын хандырып турган. А 1965 чылда күрүнениң энергия системазы Федерацияның колхозтарының 94, совхозтарының 99 хуузун хандырып, ол чылын республикага бир колхозка-ла ортумаа-биле 34, бир совхозка-ла 89 электри мотору хамааржып турган. РСФСР-ниң көдээ ажыл-агыйынга ажылдап турар бир кижиге-ле онааштыр энергия-биле чепсеглел 10,7 аът күжү (техниктиг единица) чеде берген.

Энергия-биле чепсеглелдиң өскени, машиналар кылып үндүрериниң көвүдээни мал ажылында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн база бедиткен. 1965 чылда Федерацияның мал ажылының фермаларынга инек саалдазын колхозтарга 21, совхозтарга 37, сүт дамчыдылгазын ол ажыл-агыйларның түс-түзүнга 49 база 53, хой кыргылдазын—68 база 89 хуу механизастаан. Мал кажааларының иштин арыглаар, мал чеми белеткээр болгаш тарады дажыыр чергелиг хол-биле кылыр ажылдарны механизастаары улам калбарып турар.

1913 чылда Россияның хову шөлдеринге (колдуунда-ла помещиктерниң болгаш чудурук-байларның шөлдеринге) 149-ла муң тонна минеральдыг чемишчидилгелерни (даштыкы чурттардан садып эккелген) төккен болза, 1965 чылда республиканың ажыл-агыйларынче чурт иштинге кылган барык 11 миллион тонна минеральдыг чемишчидилгелерни тараткан. Колхозтар, совхозтар көдээ ажыл-агый культураларының хээкчилеринге болгаш бок үнүштерге удур демиселге хоран-химикаттарны болгаш гербицидтерни калбаа-биле ажыглап турар, а хаанчыг Россия ол бүдүмелдерниң сураан безин дыңнаваан.

1918—1928 чылдарда республиканың көдээ ажыл-агыйынга капитал салыышкыны 68 миллион рубль турган болза, чүгле 1961—1965 чылдарда (беш чыл дургузунда) 17406 миллион рубль болган.

Бо бүгү сан-чурагайларны ук номнуң чүгле «Көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазы» деп кезээнден алдывыс. Бежен совет чылдарның дургузунда республиканың көдээзиниң ажыл-ишчилериниң культурлуг болгаш материалдыг чаагай байдалының бедээниниң, колхозтарынга болгаш совхозтарынга күш-ажылды организастаарының, көдээ ажыл-агый эртемин хөгжүдериниң, көдээ ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдериниң перспективаларының дугайында кончуг солун сан-чурагайларны ол номнуң өске-даа кезектеринден көрүп болур. Бодунуң амыдыралчы күжүн үе-шагның шылгалдаларынга бүзүрелдии-биле тудуп шыдаан көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң социалистиг арга-дуржулгазының күштүүн ол сан-чурагайлар кончуг тода херечилеп турар болгай.

«Россияның көдээ ажыл-агыйы» деп ном — республиканың көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бежен совет чылдарның дургузунда хөгжүп келгениниң оруктарының дугайында улуг эртем ажылы болур. Номну кылган бөлүк авторларның ачы-хавыяазы номнуң дыл-домаан, ужур-утказын, чурук-хөрүүн калбак номчукчу массага таарыштырганы болур. Ол ном ажыл-агый удуртукчуларынга, тускай эртемниглерге, партия, совет ажылдакчыларга, парлалга болгаш эртем ажылдакчыларынга болгаш көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезин сонуургап турар бүгү-ле кижилерге үнелеп четпес сүмелекчи болгаш организакчы.

(«Россияның көдээ ажыл-агыйы» деп журналдан).

ЧАРЫШТЫ ДЭЭШТИГ БОЛДУРАР

Юбилейлиг чылда Кызыл-Мажалык автотранспорт ажыл-агыйы бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Чарыштың түңнелинде автоажыл-агый он айларның бүдүрүлге программазын 100,7 хуу күүсеткен. Ооң иштинде октябрь айның планныг даалгазын тонна-километр талазы-биле 125,5 хуу болган.

Кызыл-Мажалыктың автоажыл-агыйы (начальниги П. Симонов), партия организациязы (секретары В. Кочкин), профэвилелдиң местkому (даргазы А. Быков) чолаачыларның болгаш автослесарьларның ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирип, социалистиг чарышты, көскү агитацияны элээн экижиткен. Ооң түңнелинде автоажыл-агыйда мурнакчыларның саны өзүп турар апарган. Чолаачылар Иван Чичкин, Дондук Кызыл-оол, Александр Алексеев, Ооржак Байлаң олар ам 11 айларның даалгазын ажыр күүсеткеш, декабрь айның үлүүнде ажылдап кирипкеннер. Слесарьлар Сотпа Тадарык, Николай Рубинов, токарь Иван Андреев, электрик Василий Богданов, дарган Григорий Герасимов олар боттарының онаашкан ажыл-херээн ак сеткилдиг көрүп. ээлчег дургузунда кылза чогуур нормаларын үргүлчү 110—120 хуу чедир күүседип турарлар. Олар чүгле күш-ажылга мурнакчы эвес, харын коллективтиң хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип, аныяк чолаачыларга болгаш слесарьларга боттарының үлегер-чижээн көргүзүп келгеннер. Ол кижилерге коллективтиң чоргаарланып турары-даа чөптүг.

АТА-да ийи автоколонна бар. Оларның аразында социалистиг чарышты калбарткан. Он айларда планныг даалгаларын күүседир талазы-биле № 2 автоколонна (начальниги В. Рыпкин) дээре түңнелди чедип ап, социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

АТА ниитизи-биле планын күүсеткен-даа болза, алган социалистиг хүлээлгелерин күүседири дээш чолаачыларның, слесарьларның болгаш токарьларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның ортузунга политик-кижизидилгелиг ажылдарның чугула кезээ болур социалистиг чарышты ам-даа кошкак боттандырып чорутукан. АТА ниитизи-биле чүък сөөртүрүнүң планын 105,3 хуу күүсетсе-даа, кол көргүзүглер — тонна-биле планын чүгле 64,9 хуу, пассажирлер сөөртүрүнүң планын — 80 хуу, пассажирлерни сөөртүрүнүң километр талазы-биле планын 64,8 хуу чедирген. Ийиги автоколонна чүък сөөртүрүнүң планын 10 айлар иштинде 132,7 хуу күүсеткен. Ынчалза-даа тонна болгаш пассажирлер сөөртүрүнүң планын чедир күүседип шыдаваан. Бо колоннада күш-ажылды организастааны болгаш сагылга-чурум четпес. Чолаачыларның аразында социалистиг чарыш, бот-хүлээлгелер барык чок, кым чүү дээш ажылдап турарының дугайында тодаргай сорулгалар, негелделер салдынмайн турар.

Автопарктың техника талазы-биле белениниң коэффициентизи чүък машиналарынга чүгле 47 хуу, автобустарга чүгле 58 хуу болуп турар. Азы 100 чүък машиназының 47-зи, 100 автобустуң 58-зи ажылче үнүп турары дыка четпес. Кывар-чаар материалдарны камнап алырының улуу. 10 айларның иштинде 1 тонна бензинни ажыр чарыгдаан.

Чүък сөөртүлгези, пассажирлерни автобустар-биле хандырары автоажыл-агыйның кол сорулгазы болур. Ындыг түрбүже Кызыл-Мажалык АТА бо сорулганы дыка багай боттандырып келген. Чамдык кол көргүзүглер, прицептиг автомашиналар-биле чүък сөөртүрүнүп планын ол-ла үениң иштинде 95,3, пассажирлер сөөртүлгезиниң 80 хуу, автопарктың дүн-хүнде ортумак шимчээшкининиң планы 95,5 хуу күүсеттинген. АТА чугула көргүзүглерни күүседир хамаан чок, харын үскен-дир деп түңнелди үндүрүп болур.

Социалистиг чарышты тооп көрбес болгаш аңаа удуртулганы, хыналданы партия, профэвилел, комсомол организациязының талазындан сулараткаңының түңнелинде, чолаачыларның, септелгеде ажылдап турар ажылчыннарның ортузунда күш-ажылды организастааны болгаш сагылга-чурум ам-даа куду деңнелде турар. Ажылчыннарның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның ортузунда партийжи-политиктиг болгаш кижизидилге ажылы ам-даа кошкак.

Автомашиналарның аварияга таваржыр чоруу ам-даа кызырылбайн турар. 10 айларның иштинде 14 автоавария болган, ооң иштинде 3 аварияга онза аар озал-ондак болган. Техниканың айыыл чок чоруун сагыыр талазы-биле ажылды (инженери эш Дыртый-оол) ам-даа четпес боттандырып келгенинден АТА 2648 рубльдиң каражазынга таварышкан. Чолаачыларның аразында ээрик ажылдап, озал-ондак кылыр чүүлдер база бар.

АТА-ның ажылында база бир кол четпес чүүл болза кижилер-биле ажылдың куду деңнелде тургустунганы болур. 10 айларның иштинде профэвилелиниң местkому кылып чорудар ажылын планнавайн келген. Местkомнуң хуралынга чүгле билдирииишкиннер хынап, аңаа харыы берип турган. Социалистиг чарыш-биле, бүдүрүлге амыдыралы-биле холбашкан айтырыгларны чугаалашпайн келген. Коммунистиг күш-ажылдың цеги деп атты чедип алыр дээш ийи цех февраль айда чаржып эгелээш, май айда-ла түңнел чок байдалче кирген. Ол улуг ажыл-агый черинде бөгүнге чедир чаңгыс-даа кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты чедип албаан болуп турар. Автоажыл-агый ол-ла үениң иштинде ажылга 181 кижини хүлээп алган, оларның 83-жү чолаачылар болуп турар. ажылдан ол-ла үениң иштинде 193 кижини үндүрген. оларның 97-зи чолаачылар. 10 айларның иштинде 384 кижи-хүнү хемчээлдиг прогулду кылган, азы ортумаа-биле бир айның иштинде 38 кижи ажылга үнмейн турган-дыр.

Автоажыл-агыйда автобустарның кодээ черлерже болгаш Ак-Довурак—Кызыл-Мажалык аразында чоруп турарында улуг четпестер бар. Автобустарның Ак-Довурак хоорайның иштинге шимчээшкининиң графигин ажылдап кылган-даа болза, чамдык чолаачыларның талазындан графикти сагывайн турарындан. ажыл-агый удуртукчуларындан. ылаңгыя диспетчерлерниң талазындан автобус чолаачыларының ажылынга хыналданың болгаш удуртулганың кошкаандан рудниктиң. фабриканың тудуг эргелелиниң ажылчыннары автобустар доктаар черлерге 40—50 минута манаар чоруктар ам-даа уламчылап турар. Автобустар тускай ажылдап кылган графиктерни сагывас болганындан чамдыкта остановкаларга хары угда 3—4 автобус эдержип алган келир.

Чоокта чаа СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бюрозунга Кызыл-Мажалык АТА-да социалистиг чарыштың чоруп турары болгаш ону экижидер хемчеглер дугайында АТА-ның начальниги эш П. К. Симоновтуң илеткелин дыңнап, чугаалашкан. Үстүнде демдеглээн четпестерни чоокку хуусаада эдеринче угланган шиитпирни, практиктиг хемчеглерни ажылдап кылган. Кызыл-Мажалык автоажыл-агыйның удуртукчулары ажылда бар ол улуг четпестерни чайладыр дээш боттуг хемчеглерни ап. социалистиг чарыштың дээштиг салдарын күштелдирип. колонналарга болгаш цехтерге коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни калбартып, ажыл-агый чылын чедиишкинниг доозары дээш чогуур хемчеглерни алыр хүлээлгелиг.

Ол херекке Кызыл-Мажалык автоажыл-агыйның администрациязы. партия, комсомол. профэвилел организациялары чугула рольду ойнаар ужурлуг.

Х. НЕСТИКЕЙ,
«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

ҮЕ-БИЛЕ ДЕҢГЕ

Чаа өөредилге планнары болгаш программалары

Совет ниитилелде бижик билбес чорук шагда-ла узуткаттынган, бүгү-ниитиниң ортумак өөредилгезинче чоорту шилчиирин чуртта ам боттандырып эгелээн.

Ниитилел амыдыралы бурунгаар хөгжүп олурар. Эртемниң болгаш техниканың хөгжүлдези база үлетпүрнү болгаш кодээ ажыл-агыйны аңаа үндезилээш эде чепсеглээни өөреникчилерниң ниити билиг белеткелинге бедик негелдени салып турар. Эртем-техниктиг хөгжүлдеден школаның чыдып каарын болдурбас дээш СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ортумак школа дугайында доктаалынга эртемге үндезилеттинген чаа өөредилге планнарын болгаш программаларны тургузарын көрген.

Эртемнерниң үндезиннерин өөрениириниң доктаамал курузун бешки класстан эвес, харын дөрткү класстан эгелээрин чаа өөредилге планында көрген. Ынчангаш эге өөредилгениң хуусаазы үш чыл болур. Эге класс өөреникчилериниң шиңгээдип алыр мергежили бедип турар, олар билиглерни дүрген болгаш бедик деңнелге шиңгээдип ап болурун школаларга чоруткан шинчилелдер болгаш дуржулга ажылы көргүзүп турар. 9—10 класстарга эртемнерниң үндезинин улам хандыр шиңгээдип алырының аргалары калбарганы ол болур-дур. Эртем талазы-биле билиглерниң амгы үеде байдалдарының дугайында чаа материалды өөреникчилерге билдингир кылдыр программаларда киирген.

Физиканың чаа курузунуң үндезини болза веществонуң атомнуг болгаш молекулярлыг тургузуунуң теориялары, молекула-кинетиктиг болгаш электроннуг теориялар, радиоэлектроника, атомнуң болгаш атомнуг ядронуң физиказы болур. Элементилерниң периодиктиг хоойлузун эртем талазы-биле амгы байдалдарга үндезилээш тайылбырлаарынче химияның курузунда улуг кичээнгей салдынып турар.

Биология курузунуң кол өзек идеязын эволюстуг өөредиг тургузуп турар. Ботаниканы болгаш зоологияны өөредирде экология, гистология болгаш физиологияже кичээнгейни улгаттырган. Кижиниң физиологиязының курузунда клетка дугайында өөредигге база генетиканың элементилеринче кичээнгей салдынган. Географияның школа курузунуң теория талазы-биле деңнели элээн бедээн. Геологияның, климатологияның, гидрологияның болгаш биогеографияның элементилерин география курузунда киирген. Географтыг харылзааларны хандыр өөредир. Ажыл-агыйның социалистиг системазының капиталистиг системадан артык күштүүн тодаргай өөредири көрдүнген.

Өөренир чүүлдерниң аразында харылзаазын чаа программаларда чугула деп көрген. 1—3 класстарның орус дыл кичээлдеринге өөреникчилер фонетиканы, лексиканы, морфологияны, чугаа кезектерин, сөс каттыжыышкыннарын болгаш домактарны өөренип эгелээн. Ниитилел-төөгүлүг чугула чүүл болур төрээн дылга билиглерин өөреникчилер улам ханыладырын 4—9 класстарның программазында көрген.

Совет төөгү эртеминиң сөөлгү чедиишкиннеринге үндезилеттинген төөгүнүң курузу кол төөгүлүг болуушкуннарны дес-дараалаштыр өөретпишаан, төөгүлүг чорудулга дугайында билиглерниң системазын школачыларга бүрүнү-биле бээр.

Төөгүнүң программалары адачурт төөгүзү-биле даштыкы чурттарның төөгүзүн шын холбаштырар. Ол ышкаш делегейниң революстуг чорудулгазын улам хандыр өөредир. Математиканың чаа эге курузунуң бүгү бөлүктерин кол үндезин болур натуральдыг саннар болгаш кол хемчеглерни долгандыр чаңгыс аай кылдыр мөөңнээн. Өөредилгениң кайы-даа үе-чадазында алгебра биле арифметиканың аразында харылзаа чок апаарын чок болдурган. Геометрияның курузунда дээди алгебраның элементилерин база киирген.

Күш-ажыл кичээлдериниң политехниктиг деңнели, кижизидилгелиг салдары бедиир. 1—3 класстарның күш-ажыл өөредилгезиниң чаа программаларында өөреникчилер чүгле белен чүүлдерни кылырындан аңгыда, олар кылыр ажылдарын планнаар, эскизти, шыйыгны тургузар, санаашкыннарны чорударлар.

4—8 класстарның өөреникчилери кандыг-бир ажылды күүседип тура чедип алыр техниктиг билиглериниң хемчээли тодараттынган. Кодээ ажыл-агый талазы-биле программаларда дуржулга ажылы көскү черни ээлеп турар. Өөреникчилерниң техниктиг белеткелин бедидер практиктиг хемчеглерни бүгү программаларда хөйү-биле киирген. Амгы үениң бүдүрүлгезиниң технологиязы болгаш организациязы база техника талазы-биле чамдык эге билиглерни күш-ажыл кичээлдеринге уруглар билип алыр.

Өөредилгениң билиглиг үндезинин күштелдиргени — өөреникчилерниң теоретиктиг белеткелин бедидериниң кол угланыышкыны болбушаан, совет школаның чаа программазының онзагай талазы боор турар.

Школаның сонуургалын ёзугаар чамдык эртемнерни улам ханыладыр өөрениириниң тускай бөлүк аайы-биле кичээлдерин кииргени школачыларның ниити билиг-белеткелин сайзыраңгайжыдар.

Чаа өөредилге планнарынче база программаларынче кирериниң белеткел ажылы ССРЭ-де чоруп турар. Чаа өөредилге номнарын тургузар авторлар коллективтери тургустунган, школаларның өөредилге херекселиниң чижек-хемчээлин эде көрген, башкыларга методиктиг сүмелерни белеткеп турар. Чаа программа ёзугаар кичээлдеп эгелээр эртем бүрүзүнүң башкыларын тускай курстарга өөредир, ол ышкаш семинарлар база болур. Башкылаашкынны эртем талазы-биле бедик деңнелге база амгы үениң методиктиг негелделеринге дүүштүр чорудар дээш башкы бүрүзүн аңаа белеткээри негеттинип турар.

Владимир СТРЕЗИКОЗИН,
РСФСР-ниң Чырыдыышкын Министерствозунуң
программа-методиктиг эргелелиниң начальниги.
(ПМА).

ДАШТЫКЫДА

КОЛ АССАМБЛЕЯНЫҢ БИРГИ КОМИТЕДИНДЕ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Ядролуг чепсекти хоруур дугайында керээни чарар дугайында» айтырыгны КНО-нуң Кол Ассамблеязының Политиктиг айтырыглар болгаш айыыл чок чоруктуң айтырыгларының талазы-биле комитетке чугаалажып көөрүн доосkан. Декабрь 4-те резолюцияның чогуур төлевилелиниң талазы-биле бадылаашкынны чорударын комитет саналдап турар.

Совет Эвилели ындыг керээниң дугайында айтырыгны Ассамблеяның хүн чурумунга киирген. Ол айтырыгны чугаалажып турда санал берген 30 ораторнуң хөй нуруузу совет инициативаны бедии-биле үнелеп көрген.

Ындыг керээ чепсеглениишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дужүреринче орукка чугула базым болган турар ийик, ол керээ ядролуг халаптың тыптып келириниң айыылын эвээжедип, ядролуг чепсекти тыптынып алырынче ядролуг эвес чамдык чурттарның чүткүлүн соксадыр ийик деп, Совет төлээлекчи Л. И. Менделевич демдеглээн.

Ядролуг чепсекти ажыглавас дугайында керээни чарарынга удур АКШ-тың болгаш Англияның комитетке идип үндүрген чылдактарын совет төлээлекчи буруу шапкан. Ындыг керээ болза, күрүнелерниң айыыл чок чоруун дорамчылап турар «боттуг эвес базым» болур дээр чүвени ол чурттарның төлээлекчилери чулчуруп турган. Барыын талакы күрүнелер «күштү балансылаарының болгаш коргударының» туруштарынга артарын үргүлчүлевишаан турар деп чүвени ол чылдактар көргүзүп турар дээрзин совет төлээлекчи чугаалаан.

КЫДАТТА БОЛУУШКУННАР

Хунвэйбиннер штабтарының ажыглаар ыткыр радиорепродукторлары Пекин кудумчуларынга кезек када ыттташпайн тургаш, катап алгыржы берген. Хунвэйбиннерниң солуннарын сатканнарны долгандыр бөлүк-бөлүк аныяктар чыглып турар. Олар түлүктүг маргышкаш, алгыжарда. оозу болганчок-ла шошсодаа болуп доозулгулаар. Найысылалдың өөредилге черлеринде онза дүүрээзинниг, аңаа үргүлчү месилдежиишкиннер болгулап тур деп медээлер кээп турар.

Бо хүннерде Пекин бажыңнарының ханаларында ККП ТК-ның кежигүнү, ККП-ниң Уйгуур автономнуг область — Синьцзян комитединиң бирги секретары Ван Энь-маону бактаан улуг плакаттарны аскылап каан. Ван Энь-маону катап бактап эгелээнин Синьцзянга хунвэйбиннер биле шериг кезектериниң аразынга шыңгыы месилдежиишкиннер болганы-биле холбап турар.

Мао Цзэ-дунуң бөлүүнге удурланганнарны дерзии кырып турар үүлгедиглер дугайында Кыдаттың аңгы-аңгы районнарындан дыңнадыглар келген. «Хэнань жибао» солун Ужэнчжоу хоорайның стадионунга болган митингиниң дугайын тодаргайлап бижээн. Аңаа 16 «дайзынны» шиткен доктаалды чарлап дыңнаткан. Оларның чамдыктарын шаажылап өлүрер деп шииткен болгаш шиткелди ол-ла черинге күүсеткен. Ол черниң шериг гарнизонунуң начальнигиниң оралакчызы Ван Хуэй ук хоорайның аар-берге байдалдыг апарганын митингиге чугаалаан. Маога удурланганнар «удур-дедир дугуржуп алгаш, Мао Цэ-дунга баштаткан пролетаржы штабты чарылдырарын оралдажып», «культура революциязын» шок дүжүрерииче чүткүлүн салып турар» деп, оларны Ван Хуэй буруу шапкан. Бо дугайында мурнуку чүүлүнге «Хэнань жибао» «чаа ёзу-чурумну быжыглаарынче болгаш деткиириниче» кыйгырган.

Даштыкы чурттарның агентилелдериниң дыңнадыгларын ёзугаар алырга, Гуанчжоуда хунвэйбиннер дүржоктанып турар апарган. «Чоон чүк хады» дээр отрядтың чон хыдыкчылары ол черниң ийи партия ажылдакчызын—ККП-ниң Гуандун можу комитединиң бирги секретары Чжоу Цзы-янны болгаш ККП-ниң ол-ла можу комитединиң кежигүнү—херээжен Оу Мып-цюэни хаак-биле кымчылап эриндээн. Оларны Мао Цзэ-дунуң угланыышкынынга удурланган дээш ынчанган.

Шаньси можунуң кол хоорайы Тайюаньга маоцзэдунчулар бо чылдың эгезинде боттарының аайындан эртпес «эрге-чагырганың чаа органнарын» тургузуп апкан-даа бол, ол можунуң байдалы дүшкүүрлүг болбушаан. «Шаньси жибао» солунунуң дыңнадып турарын ёзугаар алырга, можунуң «революстуг комитеди» дээр чүвениң даргазы Лю Гэ-пин илеткел кылгаш, ол можуга катап «улуг болуушкуннар» болур дей берген деп турар дамчыыр чугааларны хөй чүве кылдыр тайылбырлаксаан. Лю Гэ-пин ынча деп турган хиреэнде-ле, «сөөлгү үеде Тайюань аажок үй-балай байдалдыг апарган» деп миннип чугаалаан. Ындыг байдал бар апарганынга буруулуглар Мао Цзэ-дунга удурланганнар болур дээн. «Чаа эрге-чагырганың» төлээзи өске бодалдыгларның шуптузун базып каар деп кыжанган. Заводтардан дөскен ажылчыннарның катап ажылдаарын, а студентилерниң — өөредилге черлеринче баарын Лю Гэ-пин шыңгыы негээн.

Датунның хөмүр-даш казар черниң «Хунба» шахтазының октябрьда хөмүр-даш тывыжының планын «чедиишкинниг күүседиринге шериг кезээниң киржилгези негеттинген» деп, «Шаньси жибао» солун ноябрь 22-де дыңнаткан. Ол-ла солун оон бир хүн бурунгаар ук можуда хөмүр-даш чедишпейн турар деп бижээн. Солун хөмүрнү эң шыңгыы камнаарынче кыйгырбышаан, Мао Цзэ-дунуң «дайынга белеткенир, халаптыг айыылдар болурунга белеткенир...» дээн айтыышкынын бодунуң кыйгырыынга барымдаа болдурган.

Хоозун «культура революциязының» уламындан улус ажыл-агыйының үй-балай байдалдыг апарганын ажып эртеринге чепсектиг күштерни идепкейлиг киириштирип турары кыдат парлалганың дыңнадыгларындан билдинген. Хэнань можуга болгаш Автономнуг Иштии Моол районга хөмүр-даш тывыжының арай арбыдаанынга «кедергей улуг хемчээлдии-биле» дөгүм болган чүве чер байлаа тывар үлетпүрнүң бүдүрүлгелеринге шериг кезектериниң турганы болган деп, «Жэньминь жибао» солун онзалап демдеглээн.

«Сычуань жибао» солун Вэйюаньның хөмүр-даш уургайларында солдаттар көстүп келген деп, ноябрь 20-де үнген дугаарында дыңнаткан.

Чепсектиг күштер кодээ девискээрлерде база калбаа-биле ажыглаттынып турар. «Цзилинь жибао» солун белеткел кампаниязын чорударынга армияның киржип турарын ноябрь 20-де дугаарында тодаргайлап чугаалаан. Цзилиньниң шериг округунуң канцеляриязы аъш-чем аймаан белеткээр болгаш үндүрүг хавырар ажылдың чөвүлел хуралын эрттирген.

(СЭТА).

Агрессорну буруу шапкан

КОПЕНГАГЕН. (СЭТА). АКШ-тың Вьетнамда шериг кем-херектерин истеп хынаар талазы-биле Делегей трибуналының ийиги сессиязының түңнел хуралы декабрь 1-де Роскиллеге болган.

12 хүннүң дургузунда трибунал хөй херечилерниң, АКШ-тың Вьетнамда агрессиязының айыылынга таварышкан чораанналарның болгаш ол агрессияның киржикчилериниң өчүктерин. АКШ-тың дайынны чорудуп турарының араатанзыг арга-методтарын истеп хынаан трибуналдың тускай комиссияларының илеткелдерин дыңнап, Вьетнамда америк дайынзырактарының кемниг үүлгедиишкиннерин херечилеп турар хөй санныг документилерни, боттуг бадыткаашкыннарны болгаш өске-даа материалдарны хынап көрген.

Декабрь 1-де трибуналдың хуралынга АКШ-тың чазаан вьетнам улусту узуткаарынга буруулуг деп санап турар буруудадыр доктаалды номчаан болгаш туттурган шериглерге база хамааты чонга удур араатанзыг аажылаашкыны дээш, делегей эргезин үрээни, делегей дүрүмнерин ёзугаар хораан чепсекти ажыглааны дээш АКШ-ты буруу шапкан.

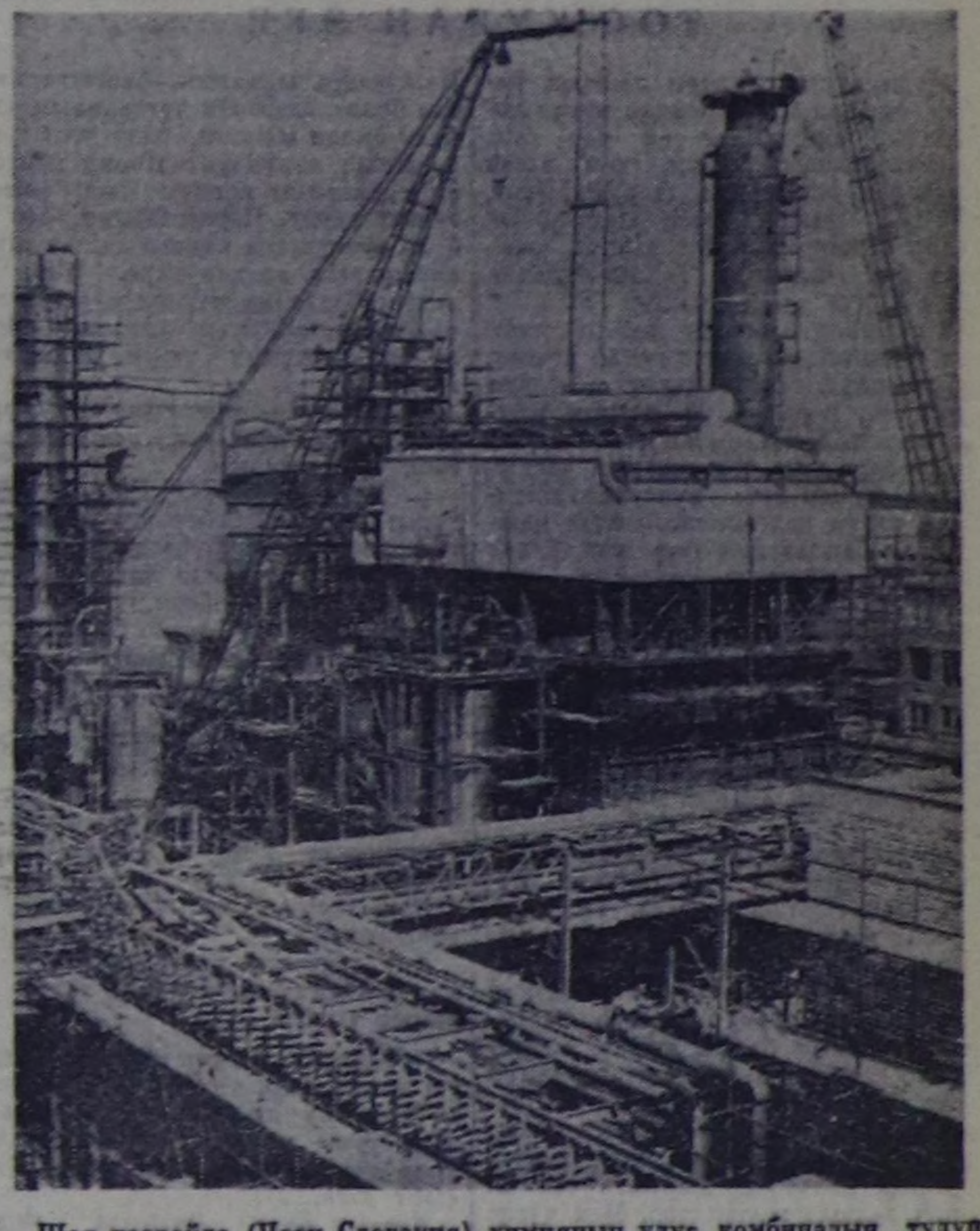

Шал хоорайда (Чөөн Словакия) химияның улуг комбинадын тудуп турар. Комбинат Чехословакияның улус ажыл-агыйын чемишчидилге-биле хандырар болгаш химия продукциязының өске-даа оп-оң хевирлерин бүдүрүп үндүрер апаар. Бүдүрүлгениң чиг-эди—совет бойдус газы.

ЧУРУКТА: аммоний болгаш мочевина бүдүрер талазы-биле заводтуң тудуу.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

МАЛИ. Чоокта чаа чээрби харлыг мали ужудукчу Уеман Бокум баштайгы ужудукчу болгаш корабльдиң командири болуп, «ИЛ—18» самолёт-биле ужудуушкунну мали күрүнениң «Эр-Мали» дээр аныяк ужар чүүл компаниязының төөгүзүнде эңне баштай боттандырган. Уеман хамааты ужар чүүлдүң совет училищелеринге үш чыл өөренген. Аңаа, Малиге, Уеман Бокумнуң башкылары хамааты ужар чүүлдүң Сөңгү талакы эргелелиниң Ленинград ужар чүүл кезээниң бөлүүнүң командири Александр Федотов болгаш хамааты ужар чүүлдүң Азербайджан эргелелинден келген Александр Сазанов болуп келген болгаш болуп-даа турар.

ЧУРУКТА: баштайгы ужудукчу Уеман Бокум биле Бакудан келген Александр Сазанов.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БИСТИҢ КОНСУЛЬТАЦИЯВЫС

КЕРЭЭ-КОНТРАКТАЦИЯ

Юбилейлиг чылда Тываның ажыл-ишчилери кодээ ажыл-агый продуктуларын болгаш оон чиг-эдин бүдүреринге база күрүнеге садарынга чамдык өөрүнчүг түңнелдерни чедип алган. СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлери кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрүп үндүрерин көвүдедир, ооң шынарын экижидер. колхозтарның, совхозтарның, белеткел организацияларының аразында харылзааларын быжыглаар сорулганы салып, бо ажылды керээ-контрактация ёзугаар шыңгыы чорударын айыткан.

Керээ-контрактация ажыл-агыйларның экономиказын быжыглаарынга чоннуң материалдыг чаагай чоруун экижидеринге чугула документилерниң бирээзи болур. Сөөлгү чылдарда бистиң республикада чер болгаш мал ажылдарының продуктуларын бүдүрер болгаш садар талазы-биле күрүнениң чагыг-планнарын чедиишкинниг күүседип турар ажыл-агыйлар көвүдээн.

1968 чылда керээ-контрактацияны чарарынга холбаштыр амгы күштүг болуп турар негелделерниң чамдык чүүлдерин эде көрген. Ажыл-агыйлар белеткел организациялары-биле керээге мал болгаш чер ажылының продуктуларын чаңгыс черге ниитилештир көрүп турган болза, 1968 чылдан эгелээш, чарар керээ-контрактацияларны продуктулар аайы-биле тус-тус ангылап чарар чурумну доктааткан. Ол чорук план-чагыгны күүседирин болгаш оон күүселдезин хынаарын тодараткан болгаш ол ажыл дээш белеткел организациялары база харысалгалыг болурун көрген. Бо негелде хамаарышкан айтырыгларны дүрген. өй-шаанда шиитпирлээринге эптиг болур. Чижээ, тараа культураларын ассортимент аайы-биле аңгы-аңгы керээге бижээн турар. Садыг организациялары бодунга херек кодээ ажыл-агый продуктуларын тускай байдал ёзугаар үүрмектеп садар садыг четкилеринге чедир керээни чарган туруп болур.

Керээ-контрактация улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге, күрүнениң планныг продуктуларын садып алырындан аңгыда, продукцияны пландан ажыр садып алырын хандырар. Ам күштүг болуп турар керээ-контрактацияның негелделеринге 1968 чылдан эгелеп керээниң күүселдезиниң дугайында хыналданы күштелдирериниң. белеткел организацияларының болгаш колхоз, совхозтарның дужаап турар база хүлээп ап турар продуктуларының шынары дээш харысалгазын бедидериниң эң чугулазын барымдаалааш. чамдык пункттарга чаартылгаларны киирген. Чижээ: **3-кү пунктуга,** белеткел организациялары ажыл-агыйлар-биле керээ чарарда күрүне планын барымдаалаар болгаш продуктулар садып алырда, керээ-контрактацияны барымдаалаар, а пландан ажыр продуктулар садып алырда, улус ажыл-агыйының хереглелин долузу-биле хандырарынга дүүштүр чорудар.

6-гы пунктуга, белеткел организациялары колхоз, совхозтар-биле керээ-контрактацияны садып алыр продуктуларның хевир аайы-биле ангылап чарарын бир чыл хуусаалыг чорудар. Бир эвес кайы-даа тала ук керээни элээн каш чыл иштинде туруштуг болгаш ажыктыг деп санап турар болза, керээни 2-ден 5 чыл чедир чарар болгаш продуктуларның ассортимент аайы-биле дансылап бижээн, чыл бүрүде оон шынарын, хуусаазын хынап дужаарын чорудар.

26-гы пунктуда, ажыл-агыйларны стандарт савалар-биле хандырар болгаш оларның санажылгазының дугайында немелде тайылбырны берген. Керээни чарып турар кайы-даа таланың харысалгазы чугаалаан кезээнде. бир эвес дужааган продукция дээш өй-шаанда төлевээнде, белеткел организациялары ажыл-агыйларга мурнунда 0,01 хуу хөөнү төлээр турган болза, ам ону 0,1 хуу кылдыр эткен. Керээде көрдүнген график ёзугаар дужаар продуктуларның хуусаазын эрттиргенде азы шуут дужаавааңда, туруш чогу дээш 2 хуу штрафты продукцияның ассортиментизиниң аайы-биле керээде ынчаар айыттынмаанда ниити түңүн барымдаалап болгаш 0,1 хуу хөөнү төледир. Ол ышкаш. белеткел организациялары келген продуктуларның шынарын. хемчээлин. оларның төлевирин шын эвес кылганда. ажыл-агыйга төлеттинмээн түңге болгаш шын эвес санаан ниити хемчээлинге хамаарыштыр 5 хуу штрафты төлээр.

35-ки пунктуга, мал болгаш чер ажылының продуктуларының планынга керээ-контрактация ёзугаар колхоз-совхозтардан келген малдарны болгаш өске-даа продукцияны белеткел организациялары хүлээп албаанда азы хуусаазын эрттиргенде, ыңай-бээр сүргени, сөөрткени дээш 3 хуу штрафты төлээр. Ажыл-агыйлардан келген, дүрген үрелиичел, ынчалза-даа эки шынарлыг продукцияны белеткел организациялары өй-шаанда хүлээп албаанда, ол штрафтан аңгыда, продукцияның долу өртээ, сөөрткен шүүделин ажыл-агыйларга төлээр.

Ынчангаш керээ-контрактацияга киирген бо өскерилгелер продукцияның шынары, ооң өй-шаанда дужаалдазы дээш харысалганы бедидерин белеткел организацияларының болгаш ажыл-агыйларның удуртукчуларының кайызындан-даа шыңгыы негеп турар-дыр.

М. БАДЫ-НАЗЫН,
республиканың кодээ ажыл агый продуктуларының шынар талазы-биле күрүне инспекциязының улуг инспектору.

ДАШ КЫРЫНДА ПӨШЧҮГЕШ

Рассказ

Кашпал хемчигештиң суу бодунуң чаңчыл болган ырын ырлавышаан, үзүк-соксаал чок холурткайнып-ла чыдар. Хемниң кадыр эриктериниң кырындан үнген чоон, чодур шивилер, боттарының адаанда шык черден үнген оът-сигенни хүн караандан чажырып, кумагалаан чүве дег, адыраш будуктары-биле так туттунчуп алган. Оларның девээзинин серийни аажок. Дал дүште, чайгы изиг хүннүң кидин шонуп турар үезинде, удумзургай ол шивилер дөзүнге одагланы бердивис. Удатпкан чок болганда, оттуң чалбыыжы чылбаңайнып үнүп, хөөлүг кочалдың дүвүн каш чылгаан соонда-ла, чаагай чыттыг сарыг шай ажа дывылап үнду.

Эртенги одарның сөөлүнде аъштанып-чемненип алгаш, аңнаашкындан көрген, билген чүүлдеривисти чугаалажып, кежээки аңнаашкынның планын дугуржуп олур бис.

Ол-ла чугаа кадында, Хертек Амырбитович хедевисте дагже көргеш, кайгааныңдан мырыңай алгырыпты:

— Ой, дөө ол, көрүнерем!

Бистер ону аң көрүп каан-дыр деп бодадывыс.

— Чүү болду? —деп, дааш апкаш халып чоруй баар аң мырыңай чанывыста турган чүве дег, Ак-оол сымыраны аарак айтырды:

— Дөө ол даш кырында пөшчүгешти магадап олур мен ийин—дээш. Хертек Амырбитович серте чок каттырды.

Таптыг-ла өг дег кара хаяның мырыңай час-тейиниң кырында бичии пөшчүгеш, чаражы кончуг апарган, бодунуң шак ындыг берге черден канчап үнүп келгенинге чоргаарланып, көөргеттинип-даа турган ышкаш, чымчак салгынга чүлгүүштелчек будуктарын харбаннадып каап тур.

— Оон пөш үнүп келир деп кижи бүзүрээр-даа арга чок! Көңгүс кылаң даш кыры ышкажыл.

— Че, кайынам оолдар!— деп, Чамзы бүзүреведи. — Кым-бир кижи ону бо аргадан кескеш, ол хая кырынга аппарып, анаа-ла кадап каан-дыр. Оон башка хөрзүн чок даш кырындан пөш хамаан чок, сиген-даа үнмес.

— Шынап-ла оон канчап үнүп келир боор?

— Улус аппарып кадап каан чадап чок тур.

Барааның көөрге, холдарын бисче чаңгып турар, диригчүве дег, пөшчүгеш. Бүзүреп көөрү-биле хаяга чеде бердивис.

Чок, кым-даа аппарып кадап кагбаан, даш кырындан боду үнүп келген пөшчүгеш-тир! Ооң дазылдары хаяның шаараш чарык тиглерин куду узап баткаш, чемиш бээр ие-чериниң хөрзүнүнге ханылап кире берген. Ам аңаа хат-шуурган-даа коргунчуг эвес. Бойдуста амыдырал, черле болдунар арга чок кылдыр кижиге сагындырар ындыг байдалга безин боттанып турар. Амыдырал деп чүве ол-дур! Ол кайда-даа, кандыг-даа хевир-биле боттанып, мандып турар.

— Бо пөшчүгеш моон канчап үнүп келген дээр силер!—деп чугаалажы бердивис.

— Мында кижи билип чадаар чүү боор—деп, Ак-оол харыылады. — Хамык-ла ыяштарны куштар, аңнар, хат-салгын тарып турар чүве болбазыкпе. Маңаа кээрген тоорук эккеп хөөп кааш, уттупкан-дыр. Ооң үрүңү чазылгаш, бо пөшчүгеш үнүп келгени ол-дур.

Даш кырында чараш пөшчүгеш, амыдыралга өөрүп байырлаан чүве дег, бичии будуктарын сагланнадыр чайганып-ла турар.

К. АРАКЧАА.

А Р Ы Г

Кырган дыттар баштарынче
Хып дээн кызыл херел чажып,
Эртениң-не алдын хүнүм
Эргеледип чылып келир.
Куштар оттуп, ырын ырлаар,
Кулак салып дыңнаалаар мен.
Шак ол ырның, аялганың
Чажыт сөзүн биликсээр мен.

Ыры төнер. Ыржым дүжер,
Ынак арыым боданы бээр.
Шүлүк бижээн шүлүкчүге
Чүрээм ону дөмейлей бээр.
Шулурткайнып, номну ажып,
Чурук көөр дээн бичии чаш дег,
Чымчак салгын бүрүлерге
Шылырткайнып ойнап келир.
Сеткилимниң магадалын
Черле шынап чажырбадым.
Харлыг кыжын, изиг чайын
Кайгамчык-ла чараш каас сен!

А. ДАРЖАЙ,
Кызылдың башкы институдунуң студентизи.

Силерниң уругларыңарга

И Й И Ш Ү Л Ү К

I. КӨПЕЕК

Хар-даа чагбас чыл-дыр,
Кара кыш болур боор.
Хаактарым садыпкаштын
Конфет садып чиир-дир.
Дагта таакпас хөлгезин
Тас-оол ынчаар садыпкан.
Көпеектер төнген,
Хөвең дег хар чаапкан.

II. КАДАГА

Очур ойнап каапкан.
Онаалгазын уттупкан.
Кадагалаан кижи бооп,
Барак ажыт чыдыпкан.
Эки көрген башкызы,
Эмчи чалап эккелген.
Шарыыр-эмчи шинчиирге
Чалгаа аарыг болган.

Анатолий ДОПЧАА,
Барыын-Хемчик районнуң
Дөң-Терезин школазының
башкызы.

ТЫВЫҢАР

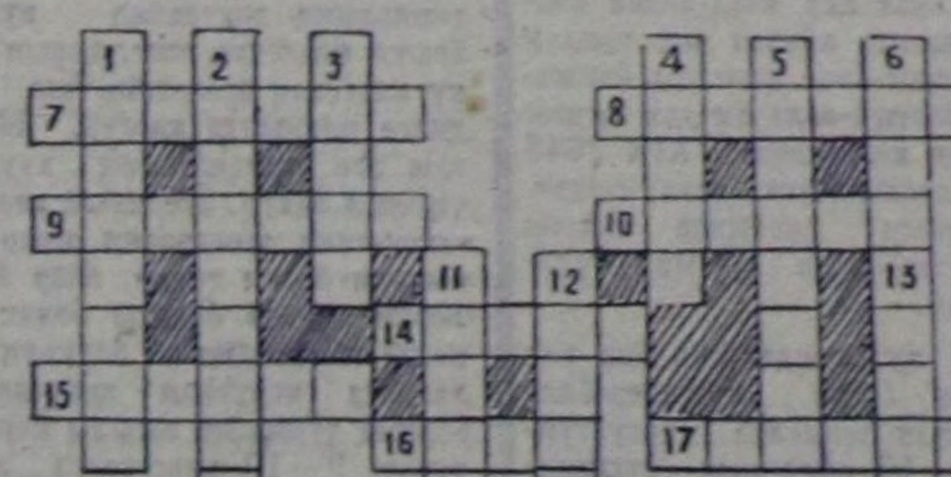

ДООРА ДУРГААР

7. Уждукчу-космонавт, «Восход» корабльдиң командири, Совет Эвилелиниң ийи дапкыр Маадыры.
8. Совет Эвилелинде ийиги улуг ортулук.
9. Барыын Европада күрүне ады.
10. ССРЭ-ниң найысылалы.
14. Космонавт ыттың шола ады.
15. Спорт мастери, Ленинградтың «Труд» командазының кежигүнү, хөл шыдыраачы.
16. Делегейниң хөл шыдыраа гроссмейстери, чех шыдыраачы.
17. Сибирьде эң улуг хөл.

УЗУН ДУРГААР.

1. Бистиң чуртувуста В. И. Ленинниң адын эдилээн аныяктар организациязы.
2. Казах ССР-де хоорай ады.
3. Японияның найысылалы.
4. Делегейниң хөл шыдыраа федерациязының судьязы (арбитры), венгр шыдыраачы.
5. Японияның соңгу чүгүнде хоорай.
6. Биче Азияда күрүне ады.
11. 1912 чылда Соңгу полюсче баштай үнген орус экспедицияның начальниги.
12. Антарктидага 1912 чылда четкен англи экспедицияның начальниги.
13. Литов ССР-де хем ады.

Кроссвордту тургускан
М. СЮРЮН-ООЛ,
Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозу.

ЧОГУМ-НА КИЖИ-ДИР СЕН, Идегел

ТООЖУДАН ЭГЕ

Доңгак БЕГЗИ

Мурнувуста оруктуң даштыг, кадыр черлери артканындан чүгле козурадыр чортарынга өй чор бис. Ыңайлааныывыс тудум, хем иштин кызаалап, эзимнерлиг, хорумнарлыг, хөй-хөй ушкан озаң ыяштарлыг бедик сыннар ийи талавыстан чырып кел чыдыр. Таңды-Уладаан Улуг-Хемче агып кирген шапкын даг хемниң бажында хөй-хөй даштыг кежиглерни катап-катап кежип, ыр-шоорлуг, каткы-хөглүг чоруп орувуста, кара-ногаан эзимге шугладып алган, чүгле шыпшык бажында шоолуг эвес чер тазарып чыдар, бедик, кадыр арт, хүнзедир ишти-биле чоруп келгенивис, кызаа кашпалдың бажын дуй туруупкан, бисче ширтини кончуг көрүп келди.

Арт аксынга чедир Надежданың тывалап чугаалааш кылыр чазыгларын эдип, шын чугаалаарынга шенеп өөредип, дугурушканывыс ёзугаар, баштайгы «кичээлди» эгеледим. Ол мээң билир каш орус сөстеримни дыңнап, чамдык үннерин, сөстерни шын ададып өөредип чорду.

Артты ажар мурнунда эзерлеривис колун чиримин дыңзыткаш, хөндүргелей тыртып кагдым. Аът дөштү өрү чүктүүрге, эзер аткаар сыырлып калгы дег. Арттың аар-ийинде эзим иштинден сыстып баткан дамырактар шулуртайндыр ырлажып, чаржып бадып чыдар. Улуг-Хемче кирген хемчигештиң үнген дөзү бо-ла болгай. Надежда кашпагай аъды-биле мээң мурнумга кирип алган, дөштү өрү кизиредир чүткүтпүшаан, бодунуң дылынга эзимни чаңгыландыр ырлап чор. Мен чүгле ооң дугайын бодап чордум.

«Дыка-ла эрес уруг-дур бо. Сагыш-сеткилиниң буянныг-чаагайын кавдыг дээр. Арат чонга эң херектиг дузаны чедирер дээш бүгү назынында эмчи болурун ыяк бодап алган. Мооң үези чамдык уруглар, эртем-билиглиг-даа болза, Идегел—Надя дег чаагай сеткилдиг эвес болдур ийин. Кыйбың-сыйбың, чүвени эки угаап билбес уруглар чылыг бажыңындан кайын үнер, ынчаарын хинчек кылдыр бодаар ийнен. Идегел, Идегел, сен ындыг эвес сен! Сен дээрге чогум-на кижи-дир сен! Мындыг кижи-биле ог-бүле тудары—аас-кежик. Мындыг кижи даңгыраанга шынчы болуру чигзиниг чок. Дүрген-не санал киирип, хөделзе дээре-дир. Ынчанмас болзумза, озалдап каар мен. Ынакшаанымны сеңээ сөглээр мен. Идегел, ыяап-ла сөглээр мен!».

Артты орту киир үнүп орувуста, Надежда айтырды:

—Миша, сен чүнү бодап чоруур?

Уругнуң хенертен салган айтырыынга харыы бээринге бергедей хона бердим. Бир-ле болза, чүнү бодап чоруурумну, эргим кыстың айтырыын ажыглааш, дидими-биле чугаалап бээр, бир-ле болза, эгенинчел чаным-биле өөделиг харыы бербейн, ыыт чок эрттирип каар ужурга таваржып келген мындыг мен.

— Идегел биле Миша өңнүктерни бодап чордум—деп, арай дидим эвес харыы бердим.

— Канчаар бодаан, Миша?—дидир.

— Чок, анаа-ла — деп кагдым.

Надя-биле салым-чолду холбаштырар дугайты чаа-ла бодап чораан бодалдарым сөглеттинмес. Ынчанмыже сөглээрин дагын-дагын оралдажып чор мен.

«Дем чаа-ла, Хөлдүг-Хемниң кыдаң суунга сылдап алгаш. Идегел-Надеждага ынаамны, баштактанып-даа болза, элдээрти чугааладым. Ону боду билди ышкаш болду чоп: сугга арнының көрүнчүктелгенин көргеш, сээң ынааңны көрдүм деп баштактанып турду. Черле билген. Ам өг-бүле тутсувусса кандыгыл деп шуут айтырарым арткан-дыр». Шак бо дидим бодалдан чүрээм саргып, мага-бодум хайныгып келген. Байгы-ла бар күжүмну чыып, дидимненгеш:

— Идегел!— дей каапкаш, уругнуң хүлүмзүргей чырык арнын көргеш, улуг тындым.

— Чүл, Миша?— дээш, Надежда харыымны манай берди. База аанайтын хенертен пөрүктенгеш, демги саналымны чугаалап чадап кагдым. Оон бодалымны ойзуп, пөштерже айыткаш:

— Тооруктарның хөйүн. Сеңээ каштан дужур шаап берейн бе?—дидим.

— Сен өске чүве чугаалаар деп бодаан-дыр—деп мындыг.

Ыыт чок мен.

— Ындыг болза, тооруктан ийилээ дужурер-ле—дээш, аъдындан дүже халыды.

Каш тоорук дужуруп алгаш, аъттаныптывыс.

Арт кырынга үнүп келгеш, кашпал иштинче көөрүвүске, төвүн талыгыр чыдыр.

— Михаил, Идегел ийи өңнүк артты ашкан-дыр, ура!— дээш, Надежда холумну дыңзыдыр тудуп кагды. Эргим кыстың чымчак, чылыг холу дегенинден эът-ханым чымсырт дээн.

Арттың өвүр чарыында кадыр эвес, чоорту чавызап баткан тайгазы-биле база бир хемниң — Ужарлыгның үнген бажын куду алзы, дамырак сугларны чайтыладыр сүстүрбүшаан, челдирип бадыптывыс.

Тудушкак эзимнерлиг, хаая шораан хаяларлыг бедик сыннар аразында чолдак хем ишти-биле чер аразының ыраан-даа, могап шылааныывысты-даа эскербейн бадып ора, озалааш бүүрелчин артчыгаш кырынга үнүп кээривиске, Таңды-Уланың Мурнуу чүгүнүң айгадан куу арын-шырайын херечилээн сүүр баштыг, бедик кадыр даг болгаш, ооң эдээн дуглаан чиңгир ногаан арыг көстүп келди.

Шынаага кирип келиривиске, хүн даглар бажынче кудулап, чүгүрүүнче кирди. Кайывыстың-даа сеткиливис далажыксай берген: сумунуң суурунга дүрген чедер деп бодал-биле, Ужарлыг хемниң оң талазын — оюк-дилик дазырларлыг, козургай даштыг ховуну—куду шошкудуп бадып ор бис. Орук бисти улуг, биче ийи ак өглүг аалга киирип келди.

— Миша, бо аалда бир өгге кирер бе? Бо—бистиң баштай көрген аал-дыр—деп Надя диледи. — Бо аал улузу-биле бис өңнүк, тала боор чадавас бодаар—дидир.

Улуг өгнүң чанында баглаашка чортуп келиривиске, ээлери, бистиң келиривисти манаан-даа чүве дег, дашкаар шерген үнүп келдилер. Оон эр ээзи, чолдаксымаар ашак кижи, бисче дүргени кончуг кылаштап келгеш, Надежданың аъдын баглаашка баглап кагды. Ээлдек кижи бисти өгже чалап киирип келген. Таныжа кээривиске, келген өөвүс—суму чагыргазының активчизи, нам кежигүнү, арбан даргазы, сумунуң шуудунун дажыглап турар Сергеленмей деп кижиниң; бичии өг — ооң оглу, аревэ үүрүнүң даргазы Долаан-оолдуң өө болган.

Бистиң кайын, кандыг албан-ажыл ужурунда келгенивисти Сергеленмей эптиг-эвилеңи кончуг айтырды. Бистер бо сумуга школа биле эмнелге чериниң ажылын хүлээп алган, бирээвис башкы, бирээвис — эмчи мындыг улус бис деп чүвени чугаалаарывыска:

— Йоо, экизин але: башкы-биле эмчи кады келген—деп, Сергеленмейниң кадайы угбай сеткил ханып чугаалады. — Чогум-на аалчылар келген-дир, Ужурлугбай.

— Ийет, аан, Шуугаарбай, амыраан чон-дур бис—деп, Сергеленмей улаштыра каапты.

— Мындыг аныяанда бүдүн суму чонунга ачы-дузазын чедирер дээш келген, буянныг-ла уруглар-дыр бо —деп, угбай тамбыралай каапты.

Аажок чугаакыр, дөспес кижи болбайнаан, бо угбай деп, дораан билдим.

— Келген эргим аалчылар-биле бо кижиге чүве чугаалаштырбас чиктиг-ле улус тур бо: авам биле ачам—деп, Долаан-оол хыйланды.— Ужурлугбай, Шуугаарбай дишкен.

— Чон ха-дунманың тыпшазы бар ийикпе: бир-ле кижини шолалай шаап аар. Сени Сарыгбай деп шолалап алган чорбадылар бе, оол—дээш, чугаакыр угбай оглунуң чугаазын үзе кирди.

— Мындыг сен ийин авай: кижээ чүве чугаалатпас —деп, Долаан-оол хыйланмышаан олур.

Иешкилерниң мурнун былаажып чугаалажырын дыңнааш, Надежда хүлүмзүрүп кагды.

— Бо аалдың улуг улузу шупту шолалыг улус тур силер аа? —деп чугаа эредим.

Мээң айтырыымны Долаан-оол мурнап харыылады:

— Ачамны Ужурлугбай, авамны— Шуугаарбай деп шолалаар болгай. Оон кадына меңээ база «сагыл четтиртипкен» чон эвеспе бо, Ужарлыг улузу—дээш, тадыладыр каттыргылады.—Кижи шолалаарда амыр-ла чон. Ачамны Ужурлугбай деп шолалаан ужуру мындыг: хурал-суглаага даады-ла чүве чугаалаар, ол чугаазынга «ужурлуг» деп сөстү үргүлчү сөглээр. Авамны — чугаакыр боорга шолалаан. Шуптувус чугаакыр чаңныг улус бис, бужурганмайн көрүңер, эргим аалчылар. Бо аал ишти ниитивис-биле Шуугаарбайлар деп шолалаткан мындыг улус бис—дидир.

Надежданың тыва дылды эки билирин чаа черге келгеш ужурашкан баштайгы таныштары аажок мактаан.

— Ол-ла болгай. Мырыңай арыг тывалаар эмчи-дир—дээш, кадайын Долаан-оол эмчи-биле таныштырды:

— Бо орар уруг—мээң кадайым-дыр, эмчи. Ады Долаанмаа. Силерни манап орар, иштиг-сааттыг кижи боор.

Бирээзи ынча дээрге, бижиргээн чүве дег, ыыт чок орган Долаанмаа пат-ла олур. Ишти улгадып, божуур чоокшулаан кижи болду.

— Долаанмааны мен божудар, силер удавас олчалыг боор—деп, эмчи өөрүп олур.

Аалчылары бистерге Сергеленмейлер сагыш-човап, тываларның чаңчылын ёзугаар хүндүткеп эгеледилер. Шуугаарбай угбай дөрде арыг ширтек кырынга мырыңай чаа сыраан бичии кылын ширтек, ооң кырынга чаа хуудус, дүктен кылган садыг чоорганы, арыг ак хаптыг сыртык салгаш, эмчизин дыштанып чыт дээш дилей бээрге, чоргаарланып, магадап, өөрүп ордум.

Надежда хүндүткелдиг дөжек кырынга ол дээрезинде чытпаза-даа, олурар ужурга албадаткан. Долаан-оол семис хураганны ша-даа четпейн дөгере каапкан. Өг чанынга дүжүп турувуста-ла даштыгаа одагга тип турган «шиме» арагазын безин биске сунган.

Сергеленмей адашкылар школа, эмнелгениң тудуг, септелгезиниң байдалын тайылбырлай шаап берди.

— Улуг ышкооланы, эки эмчи чериң суму чону чаңгыс-ла ныжын, чаңгыс-ла чайын, күрүнеден тынчаңгыс көпеек-даа чокка тудуп алган—деп, Ужурлугбай чугаалады.— Ол дээрге амыр эвес ажыл болур ужурлуг деп, баштай-ла билип турдувус. Ышкоолалыг, эмчи черлиг болур ужурлуг бис дишкеш, чон дап бээрге, чүү-даа эвес-тир.

— Бо ажылга аныяктар киржип турда амыр чүве дивес силер бе — деп Долаан-оол мындыг.— Эмчи чериниң бажың-балгадын туткан чудуктарны аревэ кежигүннери болгаш аныяк өскен кескен болдуйн. Эмчи черин база аныяктар туткан.

— Кончуг эки болган-дыр, эш үүр даргазы — деп, Надежда чугаалады.— Аныяктарга четтирдим.

— Ийе, силерниң эмчи черин аныяктарның ачызы-биле туткан —деп, аревэ үүрүнүң даргазы чоргаарланган сеткил-биле бадыткап чугаалады.— Мактангаш-даа канчаар, аныяк өскенни эки-ле эвилелдедим. Мен бодум үш кижиниң кезип, суурга чедирер ыяжын күүсет кылдым. «Дарга кижи аскы-биле ажыл бүдүрбес, хол-биле тудуп кылыр» деп бодап келген мен. Аревэчилерни база угаадып, сургап турдум.

Эш-даа ыыткыр үнү-биле кезек кады шааладыр чугаалай каапкаш, менче бодунуң улуг, сарыгзымаар карактары-биле көрүп алган, ак диштериниң удургуларын көзүлдүр, аскын шала ажыдып алган ор.

— Шынап-ла эрес болган-дыр силер, акый — деп мактадым.

— Чүгле суртаал салып каарга ажыл кайын бүдер — дей-дир.— Ындыг дарганы чон бактаар.

Аскы-биле хувускаалчы
Адыргакты өттүнмээли,
Ажыл-ишке шалып диртир
Адывысты ышкынмаалы.

Бо-дур, бистиң аныяктарның ыры.

— Эмчи кызым, сээң-биле бичии хөөрежип ап көрейн — деп, Сергеленмей кадайы диледи.— Адың кым деп кижи сен, аваң, ачаң кайдал, уруум?

Бирээзи ады, фамилиязын, тыважыды адаар адын адап, ада, иезиниң кайда чурттап турарын чугаалап берген.

Эмчиниң адын угбай каш катап аза-муна катаптады:

— Надэшта, Надэшта. Тывалап Идегел. Идегел — Надэшта. Шынап-ла сумувус чонунуң идегели сен-тир сен, уруум — деп, угбай чугаалаанмышаан олур.— Чогум-на буянныг кижиниң ады-дыр: Надэшта — Идегел.

— Долаанмааның хырнында ап чоруур төлү кыс болур болза, Надэшта — Идегел деп адап аатынар шинме — деп, Долаан-оол баштактанып кагды.

— Кончуг өөрүнчүг-дүр, эш Долаан-оол, эш Долаанмаа — деп Надя мындыг.

Долаанмааның арны кызып каап орду.

— Силерниң шола эвес, анаа ат кымыл, угбай?—деп Надя айтырды.

—Херел деп кижи мен, уруум.

— Кончуг чараш ат-тыр.

— Сээң адыңга кайын чедер, уруум. Уттундуруп бар чыдар атдыр ийин. Шуугаарбай дижирге, пат-ла атсынып калдым. Надэшта, Надэшта. Ырак черге барып ажылда дээрге муңгаравадың бе, кызым?—деп айтыра-дыр.

— Чок, угбам — деп бирээзи харыылады.— Бодум келген-дир Ужарлыгта эмчи болур мен, чорудуп көөр силер бе? деп дилээн-дир.

Ынча дээш, Надежда менче көре каапкаш:

— Шынап-шынап — деп онзалап бадыткады.

Шуугаарбай угбай бистиң орус аттарывысты адап, доктаадып ап ор: «Надэшта, Мыкылаай».

Авазының бистен бир-ле чүве айтырыксаан хөөнүн Долаан-оол эндевейн, чугаалап үнду:

— Бодаарымга башкы-биле эмчиден бир чүве айтырар дээш, авам дидинмейн олур ышкаш. Эпчок-даа болурун чадавас, ынчанмыже айтырып көрейн дээш — бисче көргүлей-дир.

— Силер чүнү айтырар, чугаалаар-ла — деп, Надежда мындыг.

— Башкының эргими Идегел эмчи ирги бе?—деп бирээзи айтырыпты.

— Ой, анчыын ай бо оолдуң—дээш Шуугаарбай угбай белиңнегиледи.

Надежда, ча чүү дээр сен дээн ышкаш, менче хүлүмзүрүй аарак, чымчак көре-дир.

— Чок — деп чаңгыс сөс-биле харыыладым.

— Башкының эргими эвес мен, анаа өңнүү мен — деп, Надежда немеп кагды.

Чаа черге келгеш, бир дугаар ужурашкан таныштарывыска эки хүлээп алышкын дээш өөрүп четтиргенивисти илереткеш, Ужарлыг сууру —Ак-Талче бадыптарынга белеткени бердивис. Ынчалза-даа Шуугаарбайлар бисти салыр хөөн чок болдулар.

— Суурга орай, дүнеледир чедер апаар силер. Аңаа баарыңарга орун-дөжээнер-даа чок. Боттарыңарда бар бе?—деп угбай мындыг. — Бөгүн суур киргеш келдим — дей-дир.— Эмчиниң оруну белен, школа бызаңчызы Домбуужук ирей чазап каан чорду. Башкының орунун чазап эгелеп турганы кай.

Угбайның айтырыынга харыы кылдыр Надежда чугаалады:

— Менде ам дөжек чок. Соонда эмчи чүъгү-биле кээр.

Менде эштир чоорган, ак чоорганндан ыңай дөжек херексели чогун билиндим. Бистиң харыывысты дыңнааш, Херел угбай биле Долаанмаа биске чаа хуудустар белекке бээр дижи бергеннер. Албас бис, ажырбас дээривиске-даа дыңнаар хөөн чок болдулар. Ону билгеш, хуудусту албас болза хоржок, өңнүктер эпчок бодаар деп, Надежданы бүзүреттим. Хуудустар чедиржип Долаан-оол база суур кирер деп барган. Чаңгыс аай эртен бисти чедиржип каай аан, караңгылай бергенде каяа шүүдеп турар дээш, ийи өгге ийи тарай хондувус.

(Эгези № 282, 283 «Шында»).

Чаа шүлүктер

Чаңгыс чораан черин утпайн
Чаныган аът чана маннаар.
Зэремчигей четкизи дег,
Эрткен оруум сактып боор мен.
Чазып-тенип, азып болур.
Шаптараазын чүү-даа турду.
Соруулгамче, чүткүлүмче
Чонум оруу — согун болду.

* * *

Аяс вургаш булут тыртып,
Чаъстап келир хүннер турар.
Аяк-сава каңгырадып,
Чанчаттынар шактар турар.
Агаар-бойдус хамаан эвес,
Хүнның-даа бол, кылыктанзын.
Амырактың ындыг бооруң
Бүзээр туржук — оштавас мен.

Вл. СЕРЕН-ООЛ.

Күчүлүг лесовоз

ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезиниң шөлчүгештериниң бирээзинде онза машина көстүп келген. Ол—бодунуң кожун боду чүъктеп алгаш чоруур «ЗИЛ-157КЛ» деп автомобиль. Ажылдаар черинге чедип келгеш, кожуун дүжүре тыртып алыр, оон ыяжын чүдүрүп ап эгелээр. Ол ыяш сөөртүр автопоезд рейс санында-ла 16 кубометр чудук ийикпе будуктуг ыяшты сөөртүр, ийи лебёдкалыг.

Октябрь революциязы аттыг машиналар бүдүрер заводка кылган, Уралга шенеп көрген автопоезд-лесовозтар ак черже ыяш үндүреринге болгаш ону салдадыр хемнерге чедиреррде солуттунмас эт болган.

Бо чыл эргижирээже ол завод он-он мындыг машиналарны бүдүрер.

Кыргыс Тоглакаевич ЧҮЛДҮМ

1967 чылдың декабрь 1-де албан хүлээлгезин күүседип чораш, милицияның Бай-Тайга район килдизиниң начальниги, милиция подполковниги Кыргыс Тоглакаевич ЧҮЛДҮМ озал-ондакка таварышкаш мөчээн.

Эш Чүлдүм 1923 чылда Тыва АССР-ниң Улуг-Хем районунуң Арыг-Үзүү деп черге төрүттүнгеш, ядыы араттың өг-бүлезинге өзүп, ак-сеткилдиг күш-ажылчы амыдыралды чурттап эрткен.

1944 чылдан бээр милиция органнарынга ажылдавышаан, ол аңаа шагдаадан шагдааның район килдизиниң удуртукчузунга чедир депшээн. Төрээн чурттуң мурнунга алдар-хавыяазы дээш Кызыл сылдыс орден-биле болгаш медальдар-биле шаңнаткан, Тыва АССР-ниң дайынчы болгаш күш-ажылчы хүндүткелдиң дептеринге киир бижиткен, ажылчы чоннар депутаттарының районн Совединиң депутадынга соңгуткан.

Коммунист эш Чүлдүм бодунуң бүгү күжүн болгаш эртем-билиин даандырган ажылынга берип, сагыш-човангыр эш болуп келген.

К. Т. Чүлдүмнүң дугайында чырыткылыг тураскаал бистиң чүректеривиске кезээде чурттаар.

Бөлүк эштери.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Тимур болгаш ооң командазы» 10, «Пароль херек чок» (1-ги, 2-ги сериялары) 12, 3, 6, 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сампо» 10.30, 12.30, «Кавказка туттурукчу» 2.30, 4.30, «Дайын болгаш тайбың» (3-кү сериязы) 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга дириг-чуруктар 9.40, «Күчүлүг соруктуглар» (1-ги, 2-ги сериялары) 11, 2.10, 5.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Казак Голота дугайында бодал» 3, «Фантомас», «Фантомас хөлзеп үнген» (2 серия катай) 5, 8.30 шактарда.

ДЕКАБРЬ 4-ТЕ.

«НАЙЫРАЛ»: «Хоочун чурттакчы» 10, «Пароль херек чок» (1-ги, 2-ги сериязы) 12, 3, 6, 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Марианна» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Күрүнениң кемниг херек үүлгедикчизи» 9.40, «Күчүлүг соруктуглар» (2 сериязы катай) 11.20, 2.25, 5.30, 9 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кавказка туттурукчу» 10, 11.50, «Фантомас», «Фантомас хөлзеп үнген» (2 сериязы катай) 1.30, 5, 8.30 шактарда.

Барыын-Хемчик районнуң Аксы-Барлык ортумак школазының сүлделиг таңмазы читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

Тыва АССР-ниң Хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалының министерствозу, СЭКП-ниң Бай-Тайга райкому болгаш райкүүском районнуң шагдаа килдизиниң начальниги, шагдааның подполковниги

Кыргыс Тоглакаевич
ЧҮЛДҮМНҮҢ

озал-ондакка таварышкаш элекке мөчээни-биле холбаштыр мөчээн кижиниң өг-бүлезинге болгаш дөргүл-төрелинге ханы кажыдалын илергейлеп тур.

Редакцияның АДРЕЗИ:

Кызыл. Щетинкин—Кравченко кудумчузу бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—01382.